

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 891.550 (091) (83.3)

**ҲАМЗАЕВ МУҲРИДДИН
ҚАЛАНДАРОВИЧ**

**ҶУСТУҶЌЌОИ ҲУНАРӢ ДАР ШЕЪРИ ТОҶИКИИ
СОЛҲОИ 60-70-УМИ АСРИ XX
(дар мисоли ашъори Ғоиб Сафарзода)**

АВТОРЕФЕРАТИ

дисертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи
ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ

ДУШАНБЕ – 2024

Диссертатсия дар кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикии факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ:

Имомзода Муҳаммадҷусуф Сайдалӣ – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ:

Ҳакимов Аскар Олимович – доктори илмҳои филологӣ, сарҳодими илмии шӯбаи адабиёти муосири Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

Маҳмадалиева Муҳаббат Раҳмоновна – номзади илмҳои филологӣ, саромӯзгори кафедраи адабиёти тоҷикии МДТ «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав».

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни.

Ҳимояи диссертатсия «26» сентябри соли 2024, соати 13:00 дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6D.KOA-020 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суроға: шаҳри Душанбе, Буни Ҳисорак, бинои таълимии №10, толори шурои олимони факултети филология) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) ва тавассути сомонаи www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои филологӣ

Сирочиддини Эмомалӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Адабиёти тоҷик дар солҳои 60-70-уми асри бист марҳилаи навро бо мушаххасбаёнӣ, тозақорию навҷӯӣ, нигоҳи тоза ба мавзуҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва талошҳои барои бедории миллий тай намуд. Таҳаввули жанрҳои шеърӣ дар оғози садаи ХХ заминаи мустаҳкам ба барои ба вучуд омадани шеъри нав дар Тоҷикистон гардид. Барои дарки дигаргунии мазмун ва маърифати бадеӣ дар шеъри солҳои 60-70-ум зарур аст, ки ба чараёни инкишофи он аз солҳои 30-юм ва пештар аз он назар афканда, вазъияти умумии шеъри тоҷикии нимаи аввали садаи бистро ба хотир оварем.

Навоарӣ дар шеъри тоҷик, хосатан дар шеъри солҳои 60-70, танҳо ба маъноии шеъри нав ё нимоӣ набуда, балки бар асоси шеъри суннатӣ аз лиҳози ҷусторҳои хунарӣ, нав шудани мавзӯ, забону баён, таркибу ибораорой ва халлоқият дар сохторҳои шеъри суннатӣ сурат гирифтааст.

Ғ. Сафарзода ба адабиёти тоҷик чун шоир ворид гардида, дар ин самт фаъолияти пурсамар намудааст. Фаъолияти шоирӣ ӯро дар як муддати кӯтоҳ ҳамчун адиби соҳибистеъдод ба ҷомеаи адабии Тоҷикистон шиносонид. Ғ. Сафарзода умри зиёд надид, аммо дар муддати 12-13 соли фаъолияти эҷодӣ тавонист худро ҳамчун шоири боистеъдод муаррифӣ намояд. Шеъри ӯ дар ҳамин муддати кӯтоҳи фаъолияти эҷодӣ марҳила ба марҳила тақвият ёфта, унсурҳои тасвиру таҳлили бадеии воқеияти имрӯзу гузаштаре доро гардидааст. Инчунин, ғалаёнҳои ботинии инсон дар шеъри ӯ қувват гирифта, ҷанбаи хунарию онро ба ҷойи аввал баровард.

Тадқиқоти анҷомдодаи мо фарогири вижаҳои шеъри шоир буда, мақоми ӯро дар адабиёти солҳои 60-70, дар муқоиса бо ашъори ҳамзамону ҳамнасонаш, муайян менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Таҳқиқ ва омӯзиши илмии равандҳои таҳаввули шеъри оғози садаи ХХ ва дар баробари ин пажӯҳиши шеъри солҳои 60-70 замина ба барои таҳқиқи шеъри замони истиқлол аст, ки бидуни шинохти он муайян намудани равандҳои ташаккули шеъри имрӯз душвор аст.

Дар ин хусус адабиётшиносони ватанию хориҷӣ, аз қабиле Абдулғанӣ Мирзоев¹, Носирҷон Маъсумӣ², Шарифҷон Ҳусейнзода³, Муҳаммадҷон Шукуров⁴, Раҷаб Амонов⁵, Холиқ Мирзозода⁶, Расул Ҳодизода⁷, Хуршеда Отахонова⁸, Абдунабӣ Сатторов⁹, Аскар Ҳақимов¹⁰, Худой Шарифов¹¹, Раҳим

¹ Мирзоев, А. Сездаҳо мақола / А. Мирзоев. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 288 с.

² Маъсумӣ, Н. Адабиёти тоҷик дар асрҳои XVIII ва аввали XIX / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: НДТ, 1962. – 89 с.

³ Ҳусейнзода, Ш. Баъзе майлҳо дар шеъри муосири тоҷик / Ш. Ҳусейнзода // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик (маҷмуа). – Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 225-242.

⁴ Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаёти он / М. Шукуров // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик (маҷмуа). – Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 183-224.

⁵ Амонов, Р. Лирикаи халқи тоҷик / Р. Амонов. – Душанбе: Дониш, 1968. – 412 с.

⁶ Мирзозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик / Х. Мирзозода. – Душанбе: Маориф, 1977. – 339 с.

⁷ Ҳодизода, Р. Аз гузашта ва ҳозираи адабиёти тоҷик / Р. Ҳодизода. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 144 с.

⁸ Отахонова, Х. Падидаҳои навҷӯӣ / Х. Отахонова // Садои Шарк. – 1966. – №2. – С. 119-122.

⁹ Сатторов, А. Баҳс идома дорад / А. Сатторов // Садои Шарк. – 1976. – №12. – С. 101-105.

¹⁰ Ҳақимов, А. Шеър ва замон / А. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 252 с.

¹¹ Шарифов, Х. Функсияи маърифатии қасида / Х. Шарифов. – Душанбе: Дониш, 1978. – С. 103-111.

Мусулмониён¹, Шоҳзамон Раҳмонов² (Тоҷикистон), Парвиз Нотили Хонларӣ³, Муҳаммадризо Шафеи Кадканӣ⁴, Муҳаммад Чаъфар Ёҳақӣ⁵, Алиасғари Шеърдӯст⁶, Сайид Алӣ Мӯсаии Гарморудӣ⁷, Алиризо Қазва⁸ (Эрон), Мӯчиби Меҳрдод⁹ (Афғонистон), Ж.П. Сартр¹⁰, И. Бечка¹¹, Я. Рипка¹² ва К. Ҳечинский¹³ (Аврупо), Е.Э. Бертелс¹⁴ ва И.С. Брагинский¹⁵ (Руссия) ва дигарон дар мақолаю рисола ва китобҳои алоҳидаи худ дар масъалаи пайдоиш, таҳаввул ва хусусиятҳои хунарию сохтори жанрҳои адабӣ ва раванди адабиёти муосири тоҷик баҳсҳои домнадоре ба миён оварданд.

Солҳои 60-70, ки солҳои ниҳоят пурбор дар таҳаввули шеъри тоҷик доништа мешаванд, бо кӯшишу ғайрати шоирони он солҳо ҷавон, ба мисли М. Қаноат, Ғ. Мирзо, Қ. Киrom, М. Шералӣ, Ҳ. Файзулло, Л. Шералӣ, Б. Собир, Гулрухсор ва дигарон, ки дар миёнашон Ғ. Сафарзода ҳам аз чехраҳои ҷавони шинохта буд, ба тозақориҳои назаррас ноил гардид.

Дар солҳои гуногун С. Табаров¹⁶, М. Қаноат¹⁷, Ю. Акбаров¹⁸, А. Самад¹⁹, Ш. Ёдгорӣ²⁰, Р. Аҳмадов²¹, С. Давронов²², З. Абдулло²³, А. Саъдуллоев²⁴, Н. Раҷаб²⁵ ва ғайра мақолаҳои алоҳида доир ба фаъолияти адабии Ғ. Сафарзода таълиф намудаанд, ки ҳар кадоме барои шинохти шахсият ва омӯзиши шеър ва осори публитсистии шоир аз манфиат холӣ нест.

Дар баробари ин, Ю. Акбаров дар китобҳои «Шеъри эҳсос ва тафаккур»²⁶ ва «Қисмати инсон ва қисмати шеър»²⁷, Х. Асозода дар «Адабиёти тоҷик дар

¹ Мусулмониён, Р. Фурӯғи шеъри чонпарвар /Р. Мусулмониён. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 224 с.

² Раҳмонов, Ш. Мусаммат. Таҳаввул ва ташаккули он /Ш. Раҳмонов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 172 с.

³ Хонларӣ, П. Шеър ва ҳунар / П. Н. Хонларӣ. – Техрон: Эрончоп, 1354. – 372 с.

⁴ Кадканӣ, Ш. М. Мусикии шеър /Ш. М. Кадканӣ. – Техрон: Интишороти Огоҳ, 1370. – 678 с.

⁵ Ёҳақӣ, М. аз Чайхун то Ваҳш / М. Ёҳақӣ, М. Саидӣ. – Машҳад: Интишороти остони Қудси разавӣ, 1378х. – 304 с.

⁶ Шеърдӯст, А. Чашмандози шеъри имрӯзи Тоҷикистон / А. Шеърдӯст. – Техрон: Алхудо, 1376. – 328 с.

⁷ Гарморудӣ, М. аз садр то соқа / М. Гарморудӣ. – Техрон: Ирончоп, 1388. – 844 с.

⁸ Қазва, А. Хуршедҳои гумшуда / А. Қазва. – Техрон: Ҳавзаи ҳунари, 1376. – 634 с.

⁹ Меҳрдод, М. Зангулазанон гузашт борон (Сайре дар шеъри муосири Тоҷикистон) / М. Меҳрдод, Б. Забехулло. – Кобул: Ормоншаҳр, 1390. – 111 с.

¹⁰ Сартр, Ж.П. Адабиёт чист? / Ж.П. Сартр. – Техрон: Чопи «Нон», 1348. – 225 с.

¹¹ Бечка, И. Адабиёти форсӣ дар Тоҷикистон / И. Бечка. – Техрон: Интишороти Илмӣ ва фарҳангӣ, 1372. – 280 с.

¹² Рипка, Я. История персидской и таджикской литературы. – М.: Прогресс, 1970. – 418 с.

¹³ Ҳечинский, К. Адабиёти тоҷик аз инқилоби Октябр то давраи исталинизм. / К. Ҳечинский. – Техрон: Адабистон, 1368х. – 134 с.

¹⁴ Бертелс, Е. Э. История персидско – таджикской литературы. Избранные труды / Е.Э. Бертелс. – М.: Восточная литература, 1960. – 556 с.

¹⁵ Брагинский, И. С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик / И. Брагинский // Садои Шарқ. – 1968. – №2. – С. 127-131.

¹⁶ Табаров, С. Ҳаёт, адабиёт, реализм. Иборат аз панҷ чилд. Чилди чорум / С. Табаров. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 400 с.

¹⁷ Сафарзода, З. Ҷавонии ҷовидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

¹⁸ Акбаров, Ю. Ў мевай нахли орзу ночида / Ю. Акбаров // Садои Шарқ. – 1990. – №5. – С. 106-114.

¹⁹ Сафарзода, З. Ҷавонии ҷовидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

²⁰ Ёдгорӣ, Ш. Шоир ва рӯзноманигор / Ш. Ёдгорӣ // Садои мардум. – 1992. – №23 – 7 феврал.

²¹ Сафарзода, З. Ҷавонии ҷовидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

²² Давронов, С. Ёдгори Ҷавонӣ / С. Давронов // Садои Шарқ. – 1980. – №4. – С. 149-151.

²³ Сафарзода, З. Ҷавонии ҷовидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

²⁴ Саъдуллоев, А. Ғоиб ҳамеша бо мост / А. Саъдуллоев // Садои Шарқ. – 2010. – №2. – С. 112-116.

²⁵ Сафарзода, З. Ҷавонии ҷовидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

²⁶ Акбаров, Ю. Шеъри эҳсос ва тафаккур / Ю. Акбаров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – С. 18-188.

²⁷ Акбаров, Ю. Қисмати инсон ва қисмати шеър / Ю. Акбаров. – Душанбе: Дониш, 1980. – С. 25.

садаи ХХ»¹ оид ба фаъолияти эҷодӣ ва шахсияти Ғ. Сафарзода ба таври мухтасар изҳори назар кардаанд.

Бояд гуфт, ки осори Ғ. Сафарзода бештар аз ҳама таваҷҷуҳи Ш. Ёдгориро ҷалб намудааст. Мавсуф дар мақолаҳои «Ошени офтоб»², «Шоир ва рӯзноманигор»³ паҳлуҳои алоҳидаи шеъри шоирро мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор дода, дар пешгуфтори китобҳои «Мероси ҷавонӣ»⁴, «Мунтахабот»⁵ ва охирсухани китоби «Ҷавонӣ»⁶ осори ӯро аз нигоҳи мавзӯ ва мундариҷа нисбатан муфассал баррасӣ намудааст.

Дар диссертатсия дар асоси маводи мавҷудаи илмӣ, донишномаҳо, рӯзномаю маҷаллаҳо, ёдномаҳои адибону рӯзноманигорон, осори адабиётшиносию нақди адабӣ хусусиятҳои вижаи шеъри Ғ. Сафарзода дар муқоиса бо шеъри ҳамнаслони ӯ мавриди пажӯҳиш қарор мегирад ва ба ин васила мақоми ӯ дар назми солҳои 60-70-уми адабиёти асри ХХ-и тоҷик муайян мегардад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикии факултаи филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, бо барномаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии «Масъалаҳои таърих, нақд ва робитаҳои адабӣ дар адабиёти навини тоҷик» (2021-2025) робитаи зич дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Дар тадқиқоти мазкур дар заминаи маводи дастрас ба таври амиқ ва муфассал баррасӣ намудани ашъори Ғ. Сафарзода, пажӯҳиши навҳои шеърӣ ва ҷустуҷӯҳои ҳунарии ӯ дар шеър бо назардошти таҳаввули шеъри муосир ва раванди навоарии шеъри солҳои 60-70 пешбинӣ шуд.

Вазифаҳои таҳқиқ. Мақсади диссертатсия муайян намудани мақоми Ғ. Сафарзода дар шеъри солҳои 60-70 буда, бо назардошти ин, раванди таҳаввули шеъри муосир низ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Дар диссертатсия барои ҳалли фасли вазифаҳои мушаххаси зерин саъй карда шудааст:

- баррасии навоарӣ дар суннат ва муайян намудани раванди навгарӣ дар шеъри солҳои 60-70-уми асри ХХ;
- таҳқиқи дигаргуниҳои сохторӣ дар шеъри суннатӣ ва заминагузорӣ барои шакл гирифтани арузи озод дар шеъри тоҷик;
- мушаххас намудани ҷустуҷӯҳои ҳунарию адабӣ дар мисоли ашъори Ғ. Сафарзода;
- ташаккули шахсияти адабии Ғ. Сафарзода;
- баррасии густариши анвои шеъри суннатӣ ва шеъри нав дар эҷодиёти шоир;
- хусусиятҳои ғоявии шеъри Ғ. Сафарзода;
- таъйини мақоми Ғ. Сафарзода дар шеъри солҳои 60-70.

¹ Асозода, Х. Адабиёти тоҷик дар садаи ХХ / Х. Асозода. – Душанбе: Маориф, 1999. – 448 с. Саҳ. 425-427.

² Ёдгорӣ, Ш. Ошени офтоб / Ш. Ёдгорӣ // Камсамоли Тоҷикистон. – 1972. – №48. – 14 декабр.

³ Ёдгорӣ, Ш. Шоир ва рӯзноманигор / Ш. Ёдгорӣ // Садои мардум. – 1992. – №23 – 7 феврал.

⁴ Сафарзода, Ғ. Мероси ҷавонӣ / Ғ. Сафарзода. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 336 с.

⁵ Сафарзода, Ғ. Мунтахабот. Иборат аз ду ҷилд. Ҷилди якум. / Ғ. Сафарзода. – Душанбе: Адиб, 2003. – 264 с.

⁶ Сафарзода, Ғ. Ҷавонӣ / Ғ. Сафарзода. – Душанбе: Маориф, 1986. – С. 65-67.

Объекти таҳқиқ. Объекти асосии таҳқиқи диссертатсия пажӯҳишҳои анҷомшуда дар ин замина тавассути адабиётшиносони маъруфи тоҷик, эронӣ, рус ва ҳамчунин осори Ғ. Сафарзода ва дигар адибони тоҷик дар солҳои 60-70 мебошад.

Предмети таҳқиқ. Предмети таҳқиқи диссертатсия раванди навоарӣ ва ҷустуҷӯҳои ҳунари дар шеъри Ғ. Сафарзода дар заминаи таҳқиқи пажӯҳишҳои олимони тоҷик ва ашъори шоирони солҳои 60-70-уми асри ХХ мебошад.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Диссертатсия ҳангоми омӯзиш ва баррасии мавзӯ ба дастовардҳои илмию тадқиқотҳои донишмандону муҳаққиқони варзидаи ватанию хориҷӣ, баҳусус, асарҳои Ш. Ҳусейнзода, А. Маниёзов, Н. Маъсумӣ, Х. Мирзозода, Б. Сирус, М. Шакурӣ, Р. Ҳодизода, Х. Отахонова, С. Табаров, Р. Амонов, В. Асрорӣ, Х. Шарифов, А. Сатторзода, Х. Асозода, Ю. Акбаров, М. Имомзода, А. Ҳакимов, А. Давронов, Ш. Ёдгорӣ, Ш. Раҳмонов, М. Мирзоюнус, Р. Ваҳҳоб, М. Маҳмудзода (Тоҷикистон), И. Бечка (Чехословакия), Е.Э. Бертелс, И.С. Брагинский, В.В. Белинский, А.В. Луначарский (Русия), П. Хонларӣ, Ж. Бадё, Н. Нодирпур, Ш. Кадканӣ, М. Гарморудӣ, М. Ёҳақӣ, А. Шеърдӯст, А. Қазва, (Эрон), С. Накҳат, М. Меҳрдод (Афғонистон) ва дигарон таъя кардааст.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Асоси методологии таҳқиқ бо таъя ба равишҳои фарҳангӣ-таърихӣ, муқоисавӣ-тадқиқӣ ошкор кардани хусусиятҳои хоси ташаккул ва таҳаввули шеъри тоҷик ва ҷустуҷӯҳои ҳунари дар он мебошад. Ин усулҳо, баҳусус, дар ҷараёни арзёбии масъалаҳои муҳими ташаккул ва инкишофи жанрҳои тозаи адабӣ ва таҳаввули сохтори анвои суннатӣ бо таҳқиқи вижаи ҷанбаҳои ҳунарии шеър дар ашъори Ғ. Сафарзода мавриди истифода қарор гирифтанд.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Ба сифати сарчашмаҳои асосии таҳқиқ маҷмуаҳои шеърии Ғ. Сафарзода, маҷмуаҳои алоҳидаи ашъори шоирони тоҷик аз оғози садаи ХХ то солҳои 70-ум ва баъд аз он, ёддошту хотираҳои адибон ва амсоли ин мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтаанд. Ҳамчунин, дар раванди баррасии баҳсҳои аслию фаръии диссертатсия нақши шеъри шоирони русу Аврупо ва Эрон дар шаклгирӣ ва таҳаввули шеъри тоҷик дар солҳои 60-70 ва ҷанбаҳои ҳунарии он дар ойнаи ашъори шоирони тоҷик, аз ҷумла шеъри Ғ. Сафарзода, таҳқиқ гардидааст.

Навгонии илмии таҳқиқ, пеш аз ҳама аз интиҳоби мавзӯ ва гузориши масъала бармеояд. Дар диссертатсия шеъри Ғ. Сафарзода ба таври мураккаб ва дар шакли монографӣ омӯхта шуда, аз ҳамин нигоҳ арзишҳои ҳунарии шеъри шоир муайян мегардад. Тадқиқот барои пурра ва ҳамаҷафа омӯхтани шеъри шоир мусоидат мекунад.

Дарача ва савияи имрӯзаи дарки масъалаи шеър моро водор кард, ки масъалаҳои мавриди таҳқиқро дар алоқамандӣ бо ҷараёни таҳаввули шеъри муосири тоҷик ба таҳлил гирем ва ҷанбаи мундариҷавию ғоявии онро муайян кунем.

Мо бори аввал ҷанбаҳои ҳунари ва таҳаввули сохтори шеъри Ғ. Сафарзодаро дар манзари шеъри солҳои 60-70 дар қолаби диссертатсия мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додем, ки навгонии илмии таҳқиқотро ифода мекунад.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Масоили навоарӣ дар сохтор ва муҳтавои анвои суннатии шеъри тоҷикии солҳои 60-70-ум аз масъалаҳои мубрами шеършиносӣ, ки бидуни омӯхтан ва таҳқиқи пажӯҳиши он раванди гузариш ба шеъри нав ҳалношуда боқӣ мемонад. Равиши навоарӣ дар сохтори шеъри суннатӣ заминасозии аслии шеъри нав дар адабиёти тоҷик аст, ки то кунун ба таври мукамал омӯхта нашудааст. Азбаски саҳми шоирони солҳои 60-70 дар ташаккули шеъри нав аз роҳи навоарӣ дар суннат ҷашмрас аст, таҳқиқи ин мавзӯ ба қадри имкон ҷазои холии мавҷударо пур мекунад;

2. Равиши мустаъмали қолабшикании зоҳирӣ дар сохтори шеъри суннатӣ ва ба таври пиллаконӣ ҷидани мисраъҳо ба маънии арузи озод, ки аз шеъри шоирони оғози асри XX шуруъ гардида, дар солҳои 60-ум ба қуллаи авҷи худ расидааст, ҳануз ба таври густурда мавриди баррасӣ қарор нагирифта, мунҷар ба такрори ин заъф дар ашъори бархе аз шоирони солҳои 70 ва 80-ум шудааст. Ба ин далел, намунаҳои аз ашъори дар қолаби шеъри суннатӣ сурудашуда, ки ба зоҳир шакли арузи озодро гирифтаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифт ва ба ин васила намунаҳои воқеии арузи озод нишон дода шуд;

3. Аз назари ҳунари дар шеъри солҳои 60-70 корбурди таркибу вожаҳои шоирона аз корҳои муҳим дар таҳаввули шеър арзёбӣ мегардад. Дар ин давра, на танҳо ба шеър таркибу вожаҳои нав ворид гардид, балки шоирон талош бар он намуданд, ки бархе аз таркибу вожаҳои шеъри кӯҳанро паҳлӯгардон кунанд ва аз онҳо ифодаҳои нав бисозанд. Баррасии ин масъала, метавонад, дар шинохти шеър аз назари ҳунари кумак кунад;

4. Дар заминаи ин пешниҳодот ҷусторҳои ҳунари, истифодаи таркибу вожаҳои шоирона, забону баёни шеър, корбасти анвои суннатӣ ва нав дар ашъори Ғоиб Сафарзода, ки яке аз чеҳраҳои адабист, дар партави ашъори шоирони солҳои мавриди назар ба баррасӣ гирифта шудааст, ки метавонад мақом ва ҷойгоҳи ӯро дар шеъри солҳои 60-70 мушаххас намояд.

Аҳамияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Ин диссертатсия, ки дар асоси равишҳои нави таҳқиқ ва арзёбии ҳунари нигорандагӣ ва воқеияти шеъри он солҳо сурат гирифтааст, метавонад дар тадриси курси таърихи адабиёти тоҷик ба вижа дар таълими равандҳои ташаккули шеъри муосири тоҷикӣ ва дарсҳои амалию назариявии бахши филологии мактабҳои олии кишвар барои арзёбии осори адабии даврони истиқлол истифода шавад.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Ҷустуҷӯҳои ҳунари дар шеъри тоҷикии солҳои 60-70-уми асри XX (дар мисоли ашъори Ғоиб Сафарзода)» ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмии 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаб дар таҳқиқ. Саҳми фардии муҳаккиқ дар омӯзиш ва баррасии шеъри солҳои 60-70-уми асри XX, ҷамъоварии маводи адабии илмӣ, дар баробари таълифоти илмии олимони тоҷик омӯзиши назарияҳои олимони муосири Русия, Аврупо ва Эрон роҷеъ ба мавзӯи баҳси диссертатсия ва муқоисаи онҳо, таҳлилу муайян кардани вижаҳои шеъри давраи мазкур дар мисоли ашъори Ғ. Сафарзода аз назари ҳунари, омода намудани мақолаю маърузаҳо доир

ба мавзуи таҳқиқ зоҳир мегардад. Таҳқиқ дар шакли диссертатсия ба анҷом расидааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Мундариҷа ва қисматҳои асосии диссертатсия дар конфронсҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ илмию назариявӣ зерин дар шакли маъруза баён шудаанд: конференсияҳои ҷумҳуриявӣ «Пешвои миллат ва рушди илм дар Тоҷикистон» (Хучанд, 27.04.2023), «Аминҷон Шукӯҳӣ ва ҷойгоҳи ӯ дар адабиёти нимаи дуюми садаи XX» (Душанбе, 09.06.2023) ва конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами филологияи Шарқ ва рабобити адабӣ» (Хучанд, 26-27.04.2024).

Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 7-уми майи соли 2024 (суратчласаи № 11) баррасӣ гардида, ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар 9 мақола ифода ёфтааст, ки аз ин миён 5 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 мақола дар маҷаллаҳои конференсияҳои илмӣ ҷумҳуриявӣю баналмилалӣ ва 2 мақола дар маҷаллаи адабии «Садои Шарқ» ҷоп гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиётнашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия иборат аст. Ҳар боб дар навбати худ ба фаслҳои алоҳида гурӯҳбандӣ шуда, дар маҷмуъ, ҳаҷми диссертатсия 172 саҳифаи ҷопи компютери дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар муқаддима зарурати тадқиқи мавзӯ, дараҷаи омӯхта шудани он баён гардида, мақсад ва вазифаҳои асосии муаллифи диссертатсия мушаххас шудаанд. Дар баробари ин, сарчашмашиносӣ ва методологияи тадқиқ, арзишҳои назария амалӣ, навгониҳои илмӣ ва меҳварҳои аслии барои дифоъ манзуршаванда, саҳми фардӣ муаллиф ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқ шарҳу тафсир ёфтаанд.

Боби аввали диссертатсия «**Раванди навгарӣ дар шеъри тоҷикӣ солҳои 60-70**» ном дошта, аз се фасл иборат мебошад. Дар фасли аввал **замина ва омилҳои асосии навоарӣ дар шеър** мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар он рӯиҷи кутӯҳе ба масъалаи таҳаввули шеър дар таҳқиқоти донишмандон сурат гирифтааст.

Ташаккули шеъри нав дар замони муосир аз давраҳои пешин тафовути комили сохторӣ дорад. Бо назардошти ин масъала таъкид мешавад, ки шеъри нав дар мисоли «шеъри нимой» ё «арузи озод, «шеъри сафед» ва «чаорпора» тавонистааст як давраи бузурги таърихи адабиётро ба ду даста «адабиёти классикӣ» ва «адабиёти муосир» тақсим кунад. Гузариши шеър аз як марҳила ба марҳилаи дигар, вобаста ба тафаккури ҷомеа ва инкишофи ақлонии инсонҳо дар ҳаёти маданият мардум боиси навназарӣ дар адабиёт гардидааст, ки муаллиф бо таъкид ба назари адабиётшинос И.С. Брагинский, ки гуфтааст, «шеъри нав аз

даврахои атиқа арзи вучуд дошт»¹, дар оғози ин боби кор заминаҳои пайдоиши шеъри навро аз гузашта низ ҷустуҷӯ кардааст.

Ҳамин тариқ, дар баҳши мазкур ба масъалаи навоварӣ дар сохтори шеър таваҷҷуҳ шуда, дар ин замина, аввалин шеъри навоваронаи тоҷик, ки қолаби шеъри суннатиро шикаст, «Марши ҳуррият»-и устод С. Айнӣ арзёбӣ мегардад ва ба омилҳои бавучудоии он диққат дода мешавад.

Бо иқтибос аз қавли И.С. Брагинский, ки таъкид намудааст, «...нахустин асари советии тоҷик марш буд ва муаллифи марш Садриддин Айнӣ буд... Садриддин Айнӣ ба назми советии тоҷик, ки дар байни оташи инқилоб таваллуд ёфта буд, бунёд гузошт»², гуфта мешавад, ки шеъри «Марши ҳуррият» дар сарғаҳи навовариҳои сохторӣ қарор гирифтааст ва заминаи муфиде барои нав шудани шеъри тоҷик дар солҳои баъд гардидааст.

Ҳамчунон таъкид мешавад, ки ин сохторшиканӣ дар назми тоҷики баъди «Марши ҳуррият» ба таври комил татбиқ нашудааст ва аксари сохторшиканиҳо ба сурати зоҳирӣ рӯйи кор омадаанд.

Бо назардошти ин нукта ва чанд масъалаи дигар, ки дар онҳо омилҳои нав шудани шеъри тоҷик арзёбӣ гардиданд, навовариҳои шеъри тоҷикро, хосатан дар солҳои 30-40-уми садаи XX, на дар сохторшиканиҳои зоҳирӣ, балки бештар дар нав шудани дарунмояи шеър мешавад ҷустуҷӯ кард.

Агар як омили асосии навазарӣ дар шеъри солҳои 60-70 ҳамоно анъанаҳои шеъри даврони инқилоб ва замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва умуман шеъри русу Аврупо бошад, омили дигараш бевосита густариш пайдо кардани робитаҳои адабӣ бо Эрону Афғонистон ва кор гирифтани аз забони зиндаи мардум ва дар ниҳоят суд ҷустан аз ҷусторҳои ҳунарии шеъри қадимист, ки ин хусусият дар шеъри аксар шоирони навовари ин солҳо ба ҷашм мерасад ва дар ин фасли рисола муфассал шарҳу тафсир ёфтааст.

Дар идомаи таҳқиқ, дар фасли мазкур шеъри тоҷик то марҳилаи таҳаввули ҷаҳоруми худ то солҳои 60-ум, ба се давра тақсимбандӣ мешавад.

Маълум мегардад, ки шеъри тоҷик дар давраи аввал бо фарогири андешаҳои маорифпарварона, бо доштани руҳияи ахлоқӣ ва корбурди калимаҳои соҳавӣ то соли 1905 рӯ ба навагарӣ доштааст.

Давраи дуюми таҳаввули шеър, солҳои 1905-1918-ро дар бар мегирад. Ин давра барои шеъри тоҷик аз он лиҳоз дорои арзиш буд, ки мазмунҳои мушаххаси сиёсӣ иҷтимоӣ вориди он гардиданд.

Ҳамин тариқ давраи сеюми шеъри тоҷик бо эҷоди «Марши ҳуррият»-и устод С. Айнӣ марбут доништа мешавад, ки комилан як шеъри аз ҷиҳати сохтор ва вазни аруз навагароёна аст.

Дар анҷоми ин фасл таъкид мегардад, ки ин гуна талошҳо ва қолабшиканиҳо дар шеър, ки шоирон қасди нав кардани онро доштаанд, боиси тағйири шакл кардан ва бо сохторҳои мутафовит аз шеъри пешиниён рӯнамо шудани бисёре аз анвои суннатӣ гардидааст.

¹ Брагинский, И. С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик / И. Брагинский // Садои Шарқ. – 1968. – №2. – С. 127-131.

² Брагинский, И. С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик. / И. Брагинский // Садои Шарқ. – 1968. – №2. – С. 127-131.

Дар фасли дуюми боби аввал, роҷеъ ба **мавқеи анвои суннатӣ ва навоварӣ дар он** баҳс дар миён аст. Дар ин фасл тағйри сохторӣ кардани анвои суннатӣ ва то андозае нав шудани муҳтавои бархе аз анвои суннатӣ вукуфи густурда сурат мегирад.

Ҷарчанд дар оғози садаи бист ва баъди солҳои 50-хум як навъ ҳуҷум ба сари жанрҳои суннатӣ, махсусан ғазал сар задааст, вале боз аксари шоирон ба эҷоди ғазал ва дигар анвои суннатӣ рӯ оварда буданд. Ба қавле «шеъри озод» ва «шеъри сафед» ҳам «...натавонист, ин чараёни шеъри ҳазорсоларо нобуд кунад»¹.

Ташаккули шеъри нав аз ин ҷиҳат арзиши болоро соҳиб аст, ки бо зуҳури худ тавонист дар қолаби шеъри суннатӣ руҳи тозаро ворид созад ва бисёре аз таркибу вожаҳоро дубора, бо ҷилои тоза бозтоб кунад. Албатта ин падида дар қатори дигар таҷаддудкорихоӣ илмиву адабӣ, нақши бориз дар таҳаввули шеъри муосир дорад, «...аммо ҳануз дар мақома нест, ки ҷои шеъри суннатиро танг намуда бошад»².

Дар баробари тағйири сохторӣ кардани аксар жанрҳои суннатӣ ҷустуҷӯҳои ҳунари низ дар шеъри тоҷик афзалияти тамом доранд. Якнавохтӣ ва пойбандии шеъри даврони шуруӣ ба мавзӯҳои муҳимми сиёсӣ иҷтимоӣ шоиронро водор намудааст, аз ҷиҳати ҷустуҷӯҳои ҳунари маҷроӣ шеърро ба унсурҳои табиат пайванди мустақим диҳанд ва дар баробари ин аз осори зиндаи мардум дар шеър судҷӯӣ намоянд. Маҳз дар шеъри солҳои 60-70-ум симои воқеӣ ва зиндагии хоксоронаи зани тоҷик, тасвири зодгоҳ ба маънии умумии ватан, таҷассуми фарҳангу тамаддуни тоҷикӣ, ифтихори таърихӣ ва амсоли ин рӯнамо гардидааст.

Масъалаи **пайдоиш ва таҳаввули анвои нави адабӣ дар шеър** низ аз баҳсҳои меҳварии ин диссертатсия аст, ки дар фасли сеюми боби аввал ба таври густурда баррасӣ шудааст.

Дар ин хусус гуфта мешавад, ки пайдоиш ва таҳаввули шеъри нав, ки бо хусусиятҳои хоси худ аз шеъри суннатӣ тафовут дорад, аз солҳои авали асри бист ҳамчун раванди умумии рушду таҳаввули шеъри тоҷик ба назар мерасад. С. Айнӣ бо кӯтоҳ овардани як ҳичо дар мисраҳои дуҷуми ҳар байти «Марши хуррият» пойдевори шеъри нави тоҷикро гузоштааст. Аммо ин раванд дар шеъри шоирони баъдӣ то солҳои 60 муваффақона набудааст.

Ҷарчанд баъд аз С. Айнӣ шоирони дигаре барои нав кардани сохтори шеър талош намуданд, аммо масъалаи дигаргунии аруз мавриди таваччуҳи кам касоне қарор гирифта буд. Албатта, то солҳои 60-ум барои таҳаввули аруз шоироне чун А. Лоҳутӣ, П. Сулаймонӣ, Ҳ. Юсуфӣ талош намудаанд, вале раванди шеъри нав дар кӯшишҳои онҳо низ комил набуд. Тозакорихоӣ А. Лоҳутӣ бештар дар омезиш додани аруз бо вазнҳои ҳичоӣ сурат гирифт ва дар идома П. Сулаймонӣ ва М. Турсунзода низ ҳамин корро анҷом доданд. Муҳимтарин коре, ки дар тозакорӣ А. Лоҳутӣ марбут ба арузи озод ба вучуд омад, дар тарҷумаҳои ӯ зоҳир гардид. Масалан тарҷумаи ӯ аз шеъри «Сангари хунин»-и Виктор Гюго, ки яке аз таҷрибаҳои аввалинаш маҳсуб мешавад, ба табиати арузи нав созгор афтод.

¹ Мирзоюнус, М. Бе ту хокам бо ту афлок Тоҷикистон / М. Мирзоюнус // Хучанд. – 2005. – №12. – С. 93-98.

² Нурзод, Н. Парниёни сабзи андеша / Н. Нурзод. – Хучанд: Меъроҷ, 2014. – С. 168.

Агарчи навоварии ин шоирон дар арузи нав номуваффақона буданд, вале кӯшишҳои тозае дар сохтори шеър маҳсуб мешуданд, ки метавон онҳоро замина ва омилҳои асосӣ дар навоварии шеъри солҳои 60-70 донист.

Арузи нав бо муҳтавои аслии худ дар солҳои 60-70 дубора рӯйи қор омад ва дар идома, дар ашъори шоирон ин давра шакл гирифт. Бо вучуди ин буданд шоироне, ки ҳануз ба таври пилаконӣ чидани навъҳои гуногуни шеъри суннатиро арузи озод мепиндоштанд ва ин раванд то солҳои 80-уми асри XX дар шеъри онҳо идома дошт.

Дар идомаи ин бахш Чаҳорпора низ ҳамчун анвои навзӯҳур мавриди баррасӣ қарор мегирад ва баҳс дар атрофи он бештар ба қорбасти қофия пайванд меҳурад. Аз сабабе, ки тарзи қофиябандии он дар ҳар банди шеър ба сурати алоҳида омада, пайванди мантиқӣ миёни бандҳо сурат мегирад, шоирон барои баёни андешаҳои худ дар ин навъи шеър имконияти фарохтарро соҳиб гардидаанд.

Баҳси дигар дар ин бахши рисола марбут ба пайдоиш ва ривочи чаҳорпора аст, ки дар асоси баҳсҳои донишмандон дар ин хусус сурат гирифтааст. Аксари донишмандон асоси чаҳорпораро ҳамчун як падидаи нави адабии баромада аз жанрҳои мусаммату мураббаъ ва таркиббанду тарҷеъбанд медонанд. Онҳо бештар ба шакли мусаммати мурабаъ таъя намуда, ба инхулоса расидаанд. Дарвоқеъ, пораҳои алоҳидаи навъи зикргардида, ба хусус мусаммати мураббаъ, аз ҷиҳати сохт бо шеъри чаҳорпораи муосир шабоҳати қавӣ доранд. Тафовути ягона миёни онҳо бештар дар шакли қофиябандӣ зоҳир мегардад. Муҳаққиқ Рустам Ваҳҳобов қайд мекунад, ки «Чаҳорпора бо тасарруф дар шаклҳои суннатӣ аз роҳи қофия ба вучуд омад»¹.

Шояд мусаммати мураббаъ аз ҷиҳати сохт ва пайвастагии миёни пораҳо дар чаҳорпораи муосир бетаъсир набошад, аммо ин навъи шеърӣ аз лиҳози моҳият ва шакли қофиябандӣ таъсирпазирии равшане аз шеъри рус дорад. Ин навъи шеър, ки дар адабиёти муосир ривочу раванқи бештар ёфта буд, барои аксари муҳаққиқон, аз ҷумла адабиётшинос Худой Шарифов, дар гузашта номустаъмал боқи мемонад. Мавсуф осори Муъмин Қаноатро мавриди пажӯҳиш қарор дода, дар мавриди чаҳорпораҳои шоир менависад: «...ин қолаби дар шеъри гузаштаи мо номустаъмал яқин аз шеъри русӣ маншаъ мегирад»².

Ин навъи шеърӣ, ки дар адабиёти рус бештар бо қофиябандии дудармиён (абба) ривоч ёфтааст, Аскар Ҳақимовро низ ба хулосае овардааст, ки аксари осори дар ин навъи шеър навиштаи Ғаффор Мирзоро аз таъсири адабиёти рус ба қалам бидиҳад: «Истифодаи чаҳорпораҳои дудармиён, яъне номутаносиб бештар дар эҷодиёти Ғаффор Мирзо ба назар мерасад, ки бешубҳа аз таъсири назми рус аст»³.

Албатта, мо наметавонем бо қатъият ин навъи шеъриро баромада аз шеъри қадим арзёбӣ кунем, вале гуфтан ба маврид аст, ки ин шакли шеърӣ, ки бо тағйири қофия дар шеъри мо ривочи бештар ёфт, наметавонад таъсире аз шеъри қадимро надошта бошад.

¹ Ваҳҳоб, Р. Поетикаи вазн ва хусусиятҳои ритмии назми муосири тоҷик / Р. Ваҳҳоб. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С. 23.

² Шарифов, Х. Савти аҷам / Х. Шарифов. – Душанбе: Хазинаи адабиёти Тоҷикистон, 2002. – С. 135.

³ Ҳақимов, А. Шеър ва замон / А. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – С. 200.

Муҳимтар аз ҳама ниёзи иҷтимоии ҷомеа ва ҳамчунон рушти бемайлони чаҳорпора дар шеърӣ рус боиси рушду такомули ин навъи адабӣ дар шеърӣ тоҷик ва гузариш аз он ба арузи озод гардидааст. Ҳарчанд раванди гузариш аз чаҳорпора ба шеърӣ озод ба таври пинҳон ва ноаён сурат гирифтааст, вале «...нақши чаҳорпора дар ташаккули арузи нав (ғайр аз мазмуни сужет ва лирика ва ё ҳамосаи тобеъ ба лирика) аз назари зоҳирӣ низ хеле равшану барҷаста боқӣ мондааст»¹.

Боби дувуми диссертатсия «**Ташаккули шахсияти адабии Ғоиб Сафарзода**» номгузорӣ шуда, дар он перомуни ташаккули шахсияти шоир, нақши маҳфилҳои адабӣ, рӯзнома ва маҷаллаҳои адабӣ, ҳамчунин рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ», нақди адабӣ, нақши тарҷума ва тарҷумонӣ баҳс дар миён аст.

Дар фасли аввали боби дуюм ба **ташаккули шахсияти адабии шоир** аз чанд паҳлу ручӯ мегардад ва дар аввал нақши маҳфили «Адибони ҷавон»-и Донишқадаи омӯзгорӣ дар ташаккули шахсияти адабии шоир нишон дода мешавад. Гуфта мешавад, ки агар ин маҳфил, дар қадами аввал нақши арзанда дар ташаккули шахсияти адабии шоир гузошта бошанд, пайваста дар суҳбати устодони баркамолӣ назму насри муосири тоҷик будан ва роҳу равиши зиндагӣ ва фаъолияти эҷодии онҳоро омӯхтани Ғоиб Сафарзода бевосита мактаби адабии бузурги дигаре будааст, ки ўро ҳамчун шахсияти хештаншиносу инсондӯст ва дӯстдори фарҳангу адаб шиносонида, тафаккурашро инкишоф додааст.

Мукотибаҳои Соҳиб Табаров бо адибони ҷавони солҳои 60-70, ки пайваста онҳоро дар ҷараён қарор меод, барои Ғ. Сафарзода низ як мактаби бузурги омӯзиш ба шумор мерафт, бешубҳа як омили ба танқиди адабӣ рӯ овардани Ғ. Сафарзода низ аз муносибату вохӯриҳо ва мукотибаҳои ў бо Соҳиб Табаров будааст.

Пайваста дар сафарҳои хидматӣ будан ва дар ҷорабиниҳои бузурги адабӣ ширкат ва суҳанронӣ намудани Ғ. Сафарзода ва ў барин адибони наврӯз заминаи дигари ташаккули шахсияти адабии эҷодкорон ба ҳисоб мерафт.

Дар фасли дуюми боби дуюм – «**Тарҷума – омили такомули маҳорати эҷодии Ғоиб Сафарзода**» фаъолияти тарҷумонии Ғ. Сафарзода мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дарвоқеъ, тарҷима як мактаби эҷодии бузургест, ки дар ташаккул ва такомули эҷодиёти шоирону нависандагон таъсири бевоситаи худро мегузорад. Адибон ба воситаи тарҷима метавонанд диди бадеӣ ва ҳунарии адибони пешрафтаву оламшумулро омӯхта, ба воситаи он дар эҷодиёти хеш ба гардишҳои наву тозаии ҳунари дастбанд гарданд. Бо назардошти ин дар фасли мазкур фаъолияти тарҷумонии шоир аз рӯи арзишҳо ва меъёрҳои ҳунари арзбӣ мегардад. Ба ин васила нақши тарҷума дар такомули маҳорати шоирии Ғ. Сафарзода нишон дода мешавад.

Фасли сеюми боби дуюм «**Нақди адабӣ – мактаби омӯзиш ва сайқали истеъдоди Ғоиб Сафарзода**» номгузорӣ шуда, дар он бевосита рӯи овардани шоир ба нақд баррасии ашъори ҳамзамонони худ, ки боиси пухта гардидану такмил ёфтани эҷодиёти ў гардидааст, баррасӣ мешавад.

¹ Ваҳҳоб, Р. Поетикаи вазн ва хусусиятҳои ритмии назми муосири тоҷик / Р. Ваҳҳоб. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С. 24.

Ғ. Сафарзода як қатор тақризҳо ба ашъори ҳамзамононаш навишта, ҳусну кубҳи онҳоро барои хонанда муайян кардааст. Ў як қатор мақолаҳои адабиётшиносии худро вобаста ба адабиёти муосири тоҷик ва раванди чигунагии шеърӣ ҷавонони солҳои 60-70-уми асри гузашта навиштаю интишор додааст. Ғ. Сафарзода инчунин дар бораи намоишномаҳои театри низ тақризҳо навиштааст. Ў ҳамчун як тамошобин дар намоишномаҳои театри ширкат намуда, ҳаракату амалҳо, тарзи суҳанронии ҳунармандон ва матни муаллифони намоишномаҳоро дар мақолаҳояш мавриди баррасӣ қарор дода, то чӣ андоза арзиши бадеӣ доштану ба манфиати тамошобин будани онҳоро муайян намудааст.

Агар ба ашъори пас аз солҳои 1968-1969-и Ғоиб Сафарзода назар афканем, ба сароҳат як пешрафти воқеъбинонаро дар навиштаҳояш ҳис мекунем. Яъне шеърӣ ӯ бо даҳолати камобешӣ мунаққидон ва мутолиаи фаровони худӣ ӯ аз осори интиқодии замон ва фарогирии густурдааш аз осори нақдӣ мушаххасан ташаккул ёфта, роҳи минбаъдаи худро пайдо намудааст. Фаъолият дар ин самт дар омӯзиш, бедории тафаккур ва сайқали истеъдоди фитрии ӯ нақши бориз доарад.

Зикри ин нуқта ҳам лозим аст, ки тарҷумаи шеърҳои Сайёди Наво, Наби Хазри ва дигар адибони машҳури дунё барои тақомили ашъори шоир ва ташаккули шахсияти адабии ӯ нақши чашмасор доранд. Дар воқеъ, тарҷума низ як омили муҳим барои тақомули маҳорати эҷодии Ғоиб Сафарзода ба шумор меравад.

Боби сеюм «**Ғоиб Сафарзода ва ҷусторҳои ҳунари дар шеърӣ тоҷикии солҳои 60-70**» ном дошта, дар он сохтор, мавзӯ ва ҷанбаҳои ҳунарии шеърӣ шоир мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Ҳамчунин шеърӣ ӯ дар партави нақди адабии тоҷик нишон дода шуда, ба ин васила мақоми шоир дар шеърӣ солҳои мавриди назар муайян мегардад.

Дар фасли аввали боби мазкур **ҷустуҷӯҳои ҳунарии Ғоиб Сафарзода дар партави шеърӣ тоҷикии солҳои 60-70** таҳқиқ гардидааст. Ҷустуҷӯҳои ҳунари дар шеърӣ Ғ. Сафарзода бо орои тасвирҳои тоза ва нигариши нав ба мавзӯ дар ин фасли диссертатсия бар мабной шеърӣ шоирони пешкисвати замони ӯ муфассалан таҳлил ва баррасӣ шудааст.

Ҳарчанд мавзӯ дар адабиёти садаи XX вобаста ба вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ масъалаи аввалиндараҷа дар шеър буд, нигариш ба тарзи баён низ зина ба зина рушду тақомул меёфт. Сарчашмаи навоариҳо агар, аз як тараф, ворид гардидани ғӯишҳои мардумӣ дар шеър буд, аз тарафи дигар, ҳузури таркибу вожаҳои классикӣ низ шеърӣ навоаронаи муосирро шодоб кардааст.

Бештари таркибу ибораҳои шеърӣ классикӣ, ки бо маъниҳои ирфонӣ фалсафӣ дар шеърӣ пешиниён истифода мешуданд, дар шеърӣ муосир он тобишҳои худро аз даст дода, вобаста ба шароити иҷтимоӣ замони муосир пӯст иваз мекарданд ва бо маъноҳои дигар рӯнамоӣ мешуданд. Истифодаи таркибу ибораҳо ва образҳои анъанавӣ бо андак тағйир дар шеърӣ муосири тоҷик боқӣ мондаанд, ки М. Шукуров роҷеъ ба ин масъала дар мисоли таркиби «Оби Ҳаёт» ё

«Чашмаи Ҳаёт», ки образи кухнаи анъанавӣ буда, ин ташбеҳ дар шеъри муосир маънои амике пайдо кардааст, ишораҳо дорад¹.

Дар ин баҳши кор баҳс аз ин қарор аст, ки ҷустуҷӯҳои ҳунари ва навоарӣ дар шеъри муосир, аз як тараф, боиси пайдо шудани таркибу ибораҳо ва образҳои наву тоза гардида бошанд, аз тарафи дигар, шоирон таркибу ибораҳоеро, ки дар шеъри классикӣ маъноҳои маҷозӣ касб карда буданд ва мушаххасан ба ин ё он хитоба ташбеҳ мешуданд, ба асли худ баргардондан мехостанд.

Ҷустуҷӯҳои ҳунари дар мисоли ташбеҳи мӯй ба обшор, ташбеҳи қомати ёр ба шаршара бо сифатҳои ларзону беғубор, ташбеҳи баландии қади ёр ба арча дар муқобили ташбеҳи кухнаи сарв ва ҳазорон намунаҳои дигар шеъри муосири тоҷикро рангу бӯйи тоза бахшиданд, ки бо онҳо дар ашъори Ғоиб Сафарзода ва ҳамнаслони ӯ ба фаровонӣ вохӯрдан мумкин аст.

Чизи дигаре, ки ҷустуҷӯҳои ҳунарии шеъри моро рақам мезанад ва дар ин баҳши кор ба он фуқуфи тамом шудааст, ин ба таври воқеӣ ба тасвир кашидани манзара ва суҳан гуфтан аз зиндагии воқеии инсон аст, ки ба таври шоирона ва бо тасвирҳои баланду ҷаззоб инъикос ёфтааст.

Ҷустуҷӯҳои ҳунари дар шеъри Ғ. Сафарзода ва дигар ҳамнаслони ӯ бо орои тасвирҳои тоза ва нигариши нав ба мавзӯ дар ин фасли рисола таҳлил ва баррасӣ гардидааст. Таъкид мегардад, ки шеъри Ғ. Сафарзода аз лиҳози дарунмоя ва ҳунари офариниш дорои хосиятҳои, ки дар шеъри солҳои 60-70, дар ашъори шоирони пешкисвати он замон татбиқ мешуданд.

Дар маҷмуъ мазмуну мундариҷаи шеъри ғаноманди Ғ. Сафарзода дар қатори ашъори шоирони солҳои 60-70 ба майдони адабиёт омада, чун армуғони тоза ба адабиёти муосири тоҷик ворид шуда, мақоми ӯро дар адабиёти солҳои мавриди назар ҳифз менамояд. Мавзӯҳои мавриди назар дар шеъри ӯ бо нигаришҳои хос ва диду ҳунари шоирона матраҳ шудаанд.

«Эҷодиёти Ғоиб Сафарзода дар манзари нақди адабии тоҷик» фасли дуюми ин боб аст, ки дар он масъалаи нақду баррасии ашъори шоир аз ҷониби мунаққидон ва адибон сурат мегирад.

Шеърҳои давраи аввали Ғоиб Сафарзода, албатта, аз айб ороӣ набуданд, аз ин рӯ чанд шеъре, ки дар миёни солҳои 1963-1964 дар маҷаллаи «Шарқи сурх» ҷоп шудаанд, саривақт аз ҷониби донишмандони варзида, аз ҷумла М. Шукуров мавриди интиқоди ҷиддӣ қарор гирифтаанд.

Мавсуф соли 1965 шеъри «Шуд вақти сафар»-и шоирро, ки соли 1963 дар шумораи якуми маҷаллаи «Шарқи сурх» ҷоп гардидааст, ёдовар шуда, навиштааст:

«Ғоиб Сафарзода дар шеъри «Шуд вақти сафар» (журнали «Шарқи сурх», 1963, №1) ҷавонеро тасвир кардааст, ки нав мактабро ба охир расонида, акнун ба роҳи ҳаёт ба сафар баромада истодааст. Қаҳрамони Ғоиб Сафарзода азми қатъие дорад, ки тамоми ҳастии худро ба хизмати халқ супорад»².

Аз ин қабил шеърҳои шоирони ҷавонро мунаққид баённомаи эҷодии онҳо доништа, дуруст иброд мекорад, ки шоирони ҷавон бо эҷоди ҷунин шеърҳо «...дар

¹ Шукуров, М. Суҳан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик: маҷмуа. – Душанбе: Ирфон, 1970. – С.183-224.

² Шукуров, М. Суҳан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Садои Шарқ. 1965. – №2. – С. 78-105.

назди худ ва қаҳрамони худ вазифаҳои чамбиятӣ мегузоранд. Ин гуна шеърҳо хеле ҷолиби диққатанд ва барои муайян кардани доираи шавқу ҳавас ва ҷаҳонбинии ин ҷавонон аҳаммияти калонеро моликанд»¹.

Ҳамин тариқ, мунаққид дар давоми мақола шеъри дигари Ғоиб Сафарзодаро, ки дар шумораи ҳафтуми «Шарқи сурх» соли 1963 бо номи «Ҳукми дили ошиқ» интишор гардидааст, мавриди интиқоди ҷиддӣ қарор медиҳад. Ӯ бо дилсӯзӣ ба шоирони ҷавону ояндадор, ки гоҳе дағалона қонуниятҳои шеърро вайрон кардаанд, менависад:

«Бисёр шоирони имрӯза, ки ба ҳикматгӯӣ майлу рағбате доранд ва ин майли онҳоро бечуну чаро табрик кардан лозим аст, мутаассифона, аксаран ҳамин ҳаёти асосию образии шеърро фаромӯш мекунанд. Дар натиҷа шеър аз хусусиятҳои умумӣ иборат шуда, чун гапҳои муқаррарӣ ба гӯш мерасад ва ба хонанда таъсири матлубро иҷро карда наметавонад.

Шеъри шоири навқалам Ғ. Сафарзода «Ҳукми дили ошиқ» («Шарқи сурх», 1963, №7) ҳамин гуна аст. Чунончи ду байти он:

Шарафнокӣ, бавичдонӣ, вафову меҳр парвардан
 Чароғи неқнома ба дилҳо зинда медорад.
 Ҳамеша рост гуфта, рост рафта, зистан бедоғ
 Бақои умрро дар зиндагӣ поянда медорад.

Натанҳо дар ин байтҳо образе нест, балки дар дигар байтҳои ин шеър ҳам образи барҷастае дида намешавад, фикри шоир аз ҳаёт ҷудост, бо зиндагӣ алоқае надорад, бинобар ин чун фикри оқилона не, балки чун фалсафафурӯшии хушк ба назар мерасад»².

Муаллиф ҳатто дар поварақ калимаи «шарафнокӣ»-и дар сатри аввали шеъри мазкур омадаро нишон дода, онро калимаи сохта ва хунуки ба ҷои «шарафмандӣ» омада гуфта, ислоҳ намудааст. Албатта, чунин интиқод барои шоире мисли Ғ. Сафарзода бетаъсир намонд ва пайдост, ки ӯ аз пайи ислоҳи навиштаҳои худ ва бештар тавфиқ ёфтаниш дар ин роҳ кӯшишу талош менамуд.

Далели ин гуфта баъдан дар китоби нахустини шоир «Қорвони орзу» зоҳир мегардад. Шеърҳои, ки дар мақолаи М. Шукуров мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, баъдан бо таҳриру такмили нав дар китоби мазкур интишор мегарданд. Масалан, шоир шеъри «Ҳукми дили ошиқ»-ро дубора кор карда, онро бо таҳрири ҷиддитаре дар аввалин маҷмуаи худ ҷо додааст.

Банди аввали шеъри мазкур дар маҷаллаи «Шарқи сурх» (1963, №7) чунин омадааст:

Чароғи ишқро, к-аз сӯзи ду дил шуълаафшон шуд,
 Чаро сардона бо ин худсарӣ хомӯш месозӣ?
 Чу соҳире ба ҳар созе дилам бар даст бигрифта,
 Ба ҷону дил каломии дигареро гӯш месозӣ.³

¹ Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Садои Шарқ. 1965. – №2. – С. 78-105.

² Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Садои Шарқ. 1965. – №2. – С. 78-105.

³ Ғоиб, С. Шеърҳо/ С. Ғоиб // Шарқи сурх. – 1963. – №7. – С. 56-57.

Ин банд дар китоби мавриди назар такмил ёфта, пухтатар гардидааст:

Чароғи ишқро, ки рӯи роҳат шуълаафшон шуд,
 Чаро бозаш ту бо ин худсарӣ хомӯш хоҳӣ кард?
 Диламро карда афсун бо ҳазор оҳанг чун соҳир,
 Ба ҷону дил каломи дигареро гӯш хоҳӣ кард?¹

Дигар бандҳои ин шеър низ дар коргоҳи эҷодии шоир ба пуррагӣ таҳриру такмил ёфтаанд. Аз варианти дуҷуми онҳо маълум мегардад, ки шоир камбудихоӣ пешинаро хуб дарк намуда, кӯшидааст мантику таносуб, вазну қофия ва маънию мазмуни онро дуруст намояд.

Ғ. Сафарзода бо вучуди он ҳама бархӯрдҳое, ки каму беш нақди адабӣ бо шеъраш доштааст, маъюсу дилшикаста нагардида, талош менамудааст худро ислоҳ созад. Аз ин ҷост, ки баъди як муддати тӯлонӣ М. Шукуров мақолаи худро таҷдиди назар карда, дар он аз пешрафти ҳунари ва тақомули диди бадеии шоир ёдовар мешавад. Мақолаи дубора бо шакли такмилёфта дар «Мачмуи масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик» (соли 1970) интишор ёфтааст².

Дар шакли такмилёфтаи мақолаи мазкур андешаҳои ин адабиётшинос, албатта, барои сайқали истеъдоди шоир ва ҷанбаи ҳунарии шеъри ӯ аз манфиат ҳоли набуд. М. Шукуров дар мақолаи такмилдодаи «Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он» иловатан навиштааст:

«... аз дубайтиҳои зерин дар ин роҳ хеле пешрафт кардани шоир намоён аст:

Як пораи куҳ сарнагун рафт,
 Гардид чудо зи куҳ, чун рафт?
 Чун дид шукӯҳи куҳ гум кард,
 Фарёд зи синааш бурун рафт.

Инҳо ва дигар шеърҳои охири Ғоиб Сафарзода шаҳодат медиҳанд, ки истеъдоди ӯ хеле хуб тарбия ёфта истодааст»³.

Воқеан, нақди адабӣ шеърҳои солҳои 1960-1963 навиштаи ӯро аз диди ҳунари, норавонӣ, таносуби сухан ва нодурустии банду басти асар ба гунае маҳкум мекард. Далели ин гуфта дар навиштаи адабиётшинос ва мунаққид С. Табаров «Дар зиндагӣ аз хеш гузорам асаре ман» возеҳтар намоён мегардад:

«Баъзе нотамомии фикр, канда шудани рабти байни байтҳо, сустии санъату воситаҳои тасвири бадеӣ дар «Шайдои ту кист?» (соли 1963) барин шеърҳои шоир ҳоло ҷӣ аз ҷавонӣ ва нотамомияти бадеию услубӣ ва ҷӣ аз ҷустуҷӯҳои ӯ гувоҳӣ медоданд»⁴.

¹ Сафарзода, Ғ. Мероси ҷавонӣ / Ғ. Сафарзода. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 336 с. Саҳ. 99.

² Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик: маҷмуа. – Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 183-224.

³ Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик: маҷмуа. – Душанбе: Ирфон, 1970. – С.183-224.

⁴ Табаров, С. Ҳаёт, адабиёт, реализм. Ибрат аз панҷ чилд. Ҷилди чорум / С. Табаров. – Душанбе: Ирфон, 1984. – С. 398.

Ба ҳар ҳол, дар оғози роҳ чилои чавҳари истеъдоди Ғ. Сафарзода умеди соҳибназаронро ба ояндаи дурахшони ӯ меафзуд. Ш. Саидчаъфаров тақризи худро ба китоби «Корвони орзу»-и шоир ба ҳамин маънӣ чамъбаст карда, гуфтааст: «Ғоиб Сафарзода ҳоло дар айни камолот ва тугъни эҷодист. Вай ҳаракат дорад, ки ҳар як шеър аз шеъри дигараш, ҳатто ҳар як байт аз дигараш пурмазмун бошад»¹.

Дар ҳар сурат Ғ. Сафарзода бо роҳи мутолиаи васеъ ва таваҷҷуҳи камобеши донишмандон ва адибоне чун А. Насриддинов, Б. Раҳимзода, М. Шукуров, С. Табаров дар атрофи шеъраш истеъдоди худро сайқал дод. Воқеан, «...агар чунин ҳамсадоии истеъдодшиносона пайгириона давом мекард, шеърҳои Ғ. Сафарзода баъдан баҳои сазовори худро аз ҷониби адабиётшиносон мегирифт»².

Дар замони ҳаёт будани Ғ. Сафарзода нақди адабӣ ба таври лозим ба ашъори ӯ таваҷҷуҳ накарда, замоне ба шеъри ӯ рӯ меорад, ки мавсуф тарки ин ҷаҳон карда буд ва ҳеч касе дар арзишдовариҳои шеъри ӯ интиқоди воқеӣ ва ҷидди роик намеид.

«Мақоми Ғоиб Сафарзода дар шеъри тоҷикии солҳои 60-70» фасли сеюми боби охири кор аст, ки дар он як навъ фаъолияти адабию ҳунарии Ғоиб Сафарзода дар асоси пажӯҳиши мавҷуда натиҷагирӣ мешавад ва мақоми ӯ ҳамчун шоир дар шеъри солҳои мавриди назар таъйид мегардад. Ашъори дар анвои гуногуни шеъри суннатӣ сурудаи шоир ва ҳамчунин рӯи ӯ ба арузи озод ва ҷаҳорпора мавриди таҳлилу таҳқиқи муфассал қарор гирифтааст.

Таҳқиқи ҳамҷонибаи шеър дар ин фасли рисола, ҷиҳати дида баромадани анвои шеъри Ғоиб Сафарзода ва мушаххас намудани мавқеи ӯ дар шеъри солҳои 60-70 аз аҳамият ҳолӣ нест. Дар идомаи ин баҳс ҷиҳати муайян кардани рушду такомули жанрҳои адабӣ дар ашъори Ғоиб Сафарзода рӯи гардида, омилҳои кам ва ё зиёд истеъмом шудани жанрҳои шеърӣ дар ашъори ин шоир нишон дода шудаанд. Ҳамчунин масъалаи навоарӣ дар суннат, дар қиёс бо раванди шеъри замони шоир матраҳ шуда, навоариҳои ӯ дар мисоли ашъори дар анвои суннатӣ сурудааш баррасӣ мегардад.

Қисми зиёди осори Ғоиб Сафарзодаро ашъори суннатӣ ташкил медиҳад. Ғазал, ки дар солҳои зиндагии шоир бо сабабҳои гуногун камтар мавриди таваҷҷуҳи эҷодкорон қарор гирифта буд, дар осори ӯ чандон рушду нуму наёфт. Ин ҳол дар осори аксари шоирони он давра низ дида мешавад.

Таваҷҷуҳи Ғоиб Сафарзода ба жанри рубоӣ нисбат ба ҳамнаслони худ хеле зиёд буд. Ба истиснои чанд нафар, кам шоироне дар солҳои 60-70 тавонистаанд ба андозаи Ҳабибулло Файзулло ва Ғоиб Сафарзода ба сурудани рубоӣ рӯ биёранд.

Рубоҳои Ғоиб Сафарзода бо муассирию тобнокӣ ва таҷаллии фикрҳои тоза, ороиши баланди ҳунари ва диди бадеӣ рӯи кор омадаанд. Маълум мегардад, ки шоир дар сурудани рубоӣ таҷрибаи кофӣ доштааст.

Ғоиб Сафарзода тавонистааст мувофиқ ба таъбу завқ ва ҳунару тавони худ аз жанрҳои маъмули суннатӣ кор бигирад. Гарчанде ғазал ва қитъа дар ашъори ӯ мавқеи густарда надоранд, вале маснавӣ, рубоӣ ва дубайтӣ барин жанрҳои адабии

¹ Саидчаъфаров, Ш. Корвони орзу / Ш. Саидчаъфаров // Маориф ва маданият. – 1969. – №135. – 15 ноябр.

² Сафарзода, З. Ҷавонии ҷовидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озод, 2010. – С. 72.

суннатӣ бо чилои дарунӣ ва сохтори нави худ тавонистаанд холигии ашъори шоирро пур намуда, ҳунари шоирӣ ӯро таҷассум намоянд.

Мавқеи шеъри нав дар ашъори Ғоиб Сафарзода ҳам аз масъалаҳои муҳими ин бахш аст, ки то кадом андоза мақом доштани шеъри нав дар осори ӯро таъйид мекунад.

Навӣ шеърии «чаҳорпора» дар осори бисёре аз шоирони давраи нави адабиёт ба мушоҳида мерасад. Аз ҷумла дар осори Ғоиб Сафарзода низ бо ин навӣ шеър фаровон вохӯрдан мумкин аст.

Замони зиндагии Ғоиб Сафарзода замони рушду такомули ин навӣ шеърӣ ва арузи озод буд, ки албатта барои шоир бетаъсир намондааст. Чаҳорпораҳое, ки Ғоиб Сафарзода сурудааст, фарогири мавзӯҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангӣ ва адабӣ буда, бештари онҳо ба мавзӯҳои ишқу зебӣ ва ҷавонӣ бахшида шудаанд. Ҳарчанд чаҳорпора чун ниёзи аввалия барои инъикоси ҳаёти иҷтимоӣ рӯи қор омад, аммо дар осори аксари шоирон ба мавзӯи ишқӣ гароиш пайдо кард. Дар чаҳорпораҳои Ғоиб Сафарзода дар баробари дигар мавзӯҳо, аз қабилӣ сиёсӣ ва иҷтимоӣ ишқӣ низ ҷой гирифт.

Шеъри нимоӣ солҳои шастуми қарни бист дар адабиёти муосири тоҷик нуфуз пайдо кард. Тозакориҳои адабӣ дар шеъри нимоӣ фақат дар вазну қофия ва аруз набуда, балки руҳияи талаботи табиӣ шеър дар мисоли қорбурди вожа ва таркибҳои наву замони муқаддамтар доништа мешуд. Ҳамчунин тарзи ифода ва дигаргуниҳои қулӣ дар дарунмояи шеър аз афзалиятҳои шеъри нимоӣ доништа мешавад.

Дар осори Ғоиб Сафарзода бо шеъри озод ё шеъри нимоӣ қамтар рӯ ба рӯ мегардем ва бархе аз байту бандҳои ин осор, ки дар қолаби арузи нав пешкаш шудаанд, шеъри нимоӣ ва ё шеъри озод нестанд. Аксар шеърҳои ӯ, ки дар қолаби шеъри озод даромадаанд, чаҳорпора ва дигар анвои шеърие ҳастанд, ки ба гунаи шикастани мисраъҳо ва чида шуданашон ба таври пилаконӣ қолаби шеъри оздро гирифтаанд. Мутаасифона, бисёре аз шоирони ин давра нозуқиҳои шеъри нимоиро хуб пайҳас накарда буданд, ки мисраъи анвои мухталифи шеърро бо тарзи шикастан ба қолаби шеъри нимоӣ медароварданд. Ниҳоди шеъри нимоиро дар он замон қамтар касе дарк карда тавонистааст. Шоир, агарчи дар таҷрибаи шеъри нимоӣ ё арузи озод вуқуфи қомил надоштааст, вале тозакориҳои ӯ дар навӣ «чаҳорпора» ҳам аз лиҳози дарунмоя ва ҳам аз лиҳози сохтмони ин навӣ шеър бештар зохир мегардад.

Ҳамчунин дар идомаи ин фасл хусусиятҳои ғоявии ашъори Ғоиб Сафарзода, мавзӯ ва моҳияти ашъори ӯ баррасӣ гардида, дар он вижагиҳои ашъори шоир бо қиёс ба раванди шеъри солҳои 60-70 баррасӣ мегардад. Ашъори ӯ бетартиб аз ин паҳлуи масъала метавонад холигииеро дар шеъри солҳои 60-70 пур намояд. Эътирофи ӯ аз тарафи адибону донишмандон, ки дар навиштаҳои худ ба масъалаи шеър ва шахсияти ӯ пардохтаанд, метавонад таъйидкунандаи мақоми шоир дар шеъри солҳои 60-70 бошад. Дар ин хусус навиштаҳои М. Шукуров, М. Қаноъат, А. Самад, З. Сиярӣ, Х. Ҳайдаршоҳ, Ҷ. Темурзода, С. Раҷаб, А. Ашуров, М. Шамсиддинов, Ҳ. Сафарзода, Ш. Ёдгорӣ, Р. Аҳмадов, С. Даврон, З. Абдулло, А. Саъдуллоев, Н. Раҷаб ва ғайра, ки дар ин рисола ба онҳо тавачҷуҳ шудааст, худ нишони волоияти шеър ва шахсияти шоир дар назми солҳои мавриди назар аст.

Ғоиб Сафарзода тавонистааст бо рӯчуи худ ба жанрҳои мавриди баррасӣ ва мавзуи шеъри замони худ мақоми шоирониашро дар адабиёти солҳои 60-70 ҳифз намояд.

ХУЛОСА

Раванди таҳаввули шеър ва ҷусторҳои ҳунари дар он яке аз замина ва омилҳои асосии ташаккули адабиёти миллӣ ва тафаккури истиқлолхоҳӣ адабӣ барои адабиёти даврони истиқлоли мо гардидааст. Аз таҳқиқи пажӯҳиши донишмаандону муҳаққиқон маълум мешавад, ки адабиёти даврони Шуравӣ, махсусан адабиёти охириҳои соли 70-уми садаи ХХ ва баъд аз он воситаи беҳтарини бедорӣ ва шакл гирифтани ҳештаншиниву худогоҳии миллӣ гардидааст.

Албатта, дар ин раванд хидмати як қатор шоирон аз қабили Ғаффор Мирзо, Мумин Қаноат, Қутбӣ Киrom, Лоиқ Шералӣ, Ҳабибулло Файзулло, Ғоиб Сафарзода, Гулрухсор, Бозор Собир ва ғайра ки дар солҳои 60-70 ба арсаи эҷод омаданд, бисёр бузург ва сутудани аст.

Дар рисола мақоми яке аз ин шоирон-Ғоиб Сафарзодаро, ки дар истиқлолхоҳӣ ва таҳаввули анвои шеър ва ҳамчунон ҷусторҳои ҳунари дар радифи ҳамнаслони худ нақш гузоштааст, мавриди омӯзиш қарор дода, ба чунин натиҷа расидем.

1. Таҳқиқи ҳамаҷонибаи шеър дар солҳои 60-70-уми асри ХХ нишон медиҳад, ки навоарӣ дар шеъри тоҷик, хосатан дар шеъри солҳои мавриди назар, танҳо бар асоси ҷаҳорпора, арузи озод набуда, балки дар шеъри суннатӣ аз лиҳози ҷусторҳои ҳунари, нав шудани мавзӯ, забону баён, таркибу ибораорӣ ва ҳаллоқият дар сохторҳои шеър низ тасаллут дошт. Аз ин рӯ вақте дар мавриди навоарӣ дар шеъри солҳои 60-70 сухан меравад, навоариро метавон дар манзари анвои мухталифи шеър ҷустуҷӯ кард [2-М; 4-М; 7-М].

2. Бо вучуди ҷони тоза гирифтани шеъри нав ё арузи озод, ки солҳои 60-70 дар атрофи он баҳс сурат гирифта буд, анвои суннатӣ дар осори шоирон бо руҳи навоарона ва ҷустуҷӯҳои ҳунари густариши пурвусъат дошт ва то кунун ин раванд идома дорад [1-М; 4-М].

3. Арузи нав дар шеъри муосири тоҷик бо «Марши ҳуррият»-и устод С. Айнӣ оғоз ёфт, вале моҳияти он ба дурустӣ омӯхта нашуд. Пас аз устод Айнӣ агарчанде шоирон А. Лоҳутӣ, С. Пайрав, Ҳ. Юсуфӣ ва дигарон барои нав кардани шеър талош варзиданд, дар сохтори аруз тағйирот ворид накарданд. Шеъри онҳо, хосатан шеъри С. Пайрав, ба маънии навоарӣ дар аруз дар шакли пиллаконӣ ҷидани мисраҳои анвои суннатӣ ва гоҳе омезиши аруз бо шеъри ҳиҷоӣ сурат гирифт. Дар ин миён А. Лоҳутӣ то андозае муваффақ шуд, ки дар тарҷумаҳои худ арузи навро таҷриба кунад. Тозакорӣ ин шоирон дар вазни шеър бештар дар асоси корбасти вазнҳои ҳиҷоӣ ва ҷобачогузории задаҳои мантиқӣ дар шеър сурат гирифтааст [1-М; 2-М; 7-М].

4. Бо вучуди навоариҳои сохторӣ ва ҳунарие, ки бар мабнои шеъри суннатӣ сурат гирифтаанд, масъалаи навоарӣ дар вазни шеър баъди «Марши ҳуррият»-и устод С. Айнӣ таҷрибаи муваффақона надошт ва дар солҳои 60-70 дубора бо кӯшишҳои М. Қаноат бар асоси шеъри нимоӣ рӯйи кор омад [1-М; 7-М].

5. Шеъри нави солҳои 60-70, ки бо номи арузи озод шинохта мешавад, ғайр аз заминаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва робитаҳои адабӣ бо шеъри русу Аврупо, дар сохтору мавзӯ ва ҳунари офариниш ба шеъри нави Эрону Афғонистон низ бастагии амиқ дорад. Бо назардошти ин, гуфтан мумкин аст, ки арузи нав дар солҳои 60-ум сарчашмаи аслии худро аз шеъри нави Эрон, хосатан шеъри нимоӣ гирифтааст [4-М; 7-М].

6. Арузи нав ё шеъри нимоӣ баъд аз М. Қаноат ҳам, ки дар ашъори ӯ таҷрибаҳои муваффақона дошт, барои бархе аз шоирон комилан ноошно буд. Дар тасавури ин даст шоирон, ки аксарашон ҳамнасли М. Қаноат ва ҳатто ҷавонтар аз ӯ буданд, ба таври пиллаконӣ чидани анвои шеъри суннатӣ арузи нав доништа мешуд [4-М; 7-М].

7. Дар адабиёти муосир анвои адабии маъмуле чун мустазод, қасида, қитъа, мусаммат, таркиббанду тарҷеъбанд ва дигар навъҳои адабӣ аз ягон ҷиҳат дар шеъри муосир тағйири сохторӣ ва мавзӯ карданд. Агар то андозае мусаммати мураббаъ дар ривочи ҷаҳорпораи муосир аз назари сохтори қофиябандӣ кумак карда бошад, мустазод барин жанри адабӣ бо тағйири сохтори худ дар шакл гирифтани арузи нав то ҷое сахм гузошт. Гоҳе арузи нав шакли қофиябандии маснавиро соҳиб гардид, ки ба шарофати содагии ин жанри адабӣ дар тарзи қофиябандии он буд. Дар ҳар сурат ин гуна талошҳо ва қолабшиканиҳо дар шеър, ки шоирон қасди нав кардани онро доштанд, боис ба он шуд, ки бисёре аз анвои суннатӣ тағйири шакл кунанд ва бо сохторҳои мутафовит аз шеъри пешиниён рӯнамо шаванд [1-М; 2-М; 4-М; 8-М].

8. Ғазал дар оғози адабиёти муосир вобаста ба вазъи иҷтимоӣ ҳавои суннатии худро аз даст дода, бештар хусияти публитсистиро соҳиб гардидааст. Дар солҳои 60-70 бо таъсири шеъри нав бо забону баёни тоза ва тасвирҳои наву ибораҳои бикр дубора ба ғазали суннатӣ қаробат пайдо намудааст. Бо вучуди баҳсҳои пайиҳам дар атрофи ғазал ва инкори он, ин жанри суннатӣ рӯ ба ривоч дошта, аз диди ҷусторҳои ҳунари муҳтавои худро қавӣ кардааст [4-М; 7-М; 8-М].

9. Ғ. Сафарзода дар навъҳои гуногуни шеъри суннатӣ қувва озмудааст. Ғайр аз шеъри дар навъи ғазал, қитъа, маснавӣ, рубой, дубайтӣ иншокардааш боз шеърҳои дорад, ки дар шакли мустазод, таркиббанд, мусаллас, мухаммас ва мусаммат суруда шудаанд. Вале намунаи чунин шеър дар осори ӯ ниҳоят кам аст. Дар ҳар яке аз навъи номбаршуда яктою дуто то сетогӣ намунаҳои шеъри шоирро пайдо кардан мумкин аст. Гарчанде ғазал ва қитъа дар шеъри ӯ мавқеи густурда надоранд, маснавӣ, рубой ва дубайтӣ барин жанрҳои адабии суннатӣ бо ҷилои дарунӣ ва сохтори нави худ тавонистаанд холигии шеъри шоирро пур намуда, ҳунари шоирӣ ӯро таҷассум намоянд. Тозакорӣ ва нигариш ба мавзӯ бо нигоҳи нав дар намунаи шеъри дар жанрҳои суннатӣ гуфтаи ӯ, баҳусус рубой ва дубайтӣ, равшантар мушоҳида мешавад [1-М; 2-М; 4-М; 7-М].

10. Ғ. Сафарзода мақолаҳои адабиётшиносӣ накди адабӣ, очерку мақолаҳои публитсистӣ низ менавиш ва ин пеша барои такмили шеърш бетаъсир набуд. Гузашта аз ин, ӯ борҳо шеъри яксолаи дар рӯзномаҳо ҷопгардидаро бо ҳавсала барои ҷамъбасти солони баррасӣ намуда, инчунин ба китобҳои тозанашири адибон тақризҳо интишор додааст, ки ҳар яке дар пешрафти ӯ аз манфиат холӣ нестанд. Аз ин хотир, рӯ овардан ба накди адабӣ ва баррасии

шеъри ҳамзамононаш низ як самти фаъолияти ӯ дониста мешавад [1-М; 2-М; 5-М].

11. Ташаккули шахсияти адабии шоир пеш аз ҳама бо пайвастан ба маҳфилҳо ва доираҳои бузурги адабӣ ва чопи осор дар рӯзномаю маҷаллаҳои бонуфуз сурат гирифтааст. Суханронӣ дар маҳфилу минбарҳо, шиносӣ бо адибони баркамол ва фароғии мактаби адабии онҳо низ дар ташаккули шахсияти адабии шоир нақши босазо дорад. Ин роҳу усулҳо ва мактабҳои бузурги адабӣ ба шоир одамият, рисолати адабӣ доштан, мардумӣ будан ва барои мардум гуфтанро омӯхтаанд [3-М; 5-М].

12. Ворид гардидани навъи шеъри ҷаҳорпора ба адабиёти мо аз роҳи тарҷума падидаи тозае дар ташаккули ин навъи шеърӣ гардида, ин падида солҳои баъд ҳамчун як жанр гардишҳои зиёдеро ба шеъри муосири тоҷик ворид намуд. Ғайри ин, пешравиҳои зиёде дар адабиётмон ба шарофати тарҷума сурат гирифтаанд. Тарҷумонӣ дар ҳаёти адибони солҳои 60-70, бавижа Ғ. Сафарзода, як касби пурифтихор маҳсуб мешуд. Биноан тарҷумаи бадеӣ як самти фаъолияти ӯро ташкил мекунад. Ин раванд дар татбиқи дӯстии Ғ. Сафарзода ҳамчун як адиби тарҷумон бо адибони дигар қавму миллатҳо хидмат кардааст. Тарҷумаи шеърҳои Сайёди Наво, Набӣ Хазрӣ ва дигар адибони маъруф барои такмили таҳаввули шеъри шоир ва ташаккули шахсияти адабии ӯ нақши ҷашмирас дорад. Тарҷумаҳои Ғ. Сафарзода як гӯшаи торики адабиёти тарҷумавии моро, каме ҳам бошад, дар қатори дигар осори тарҷумашуда равшан мегардонанд ва барои хонандаи тоҷик аз манфиат холи нестанд [1-М; 2-М; 4-М].

13. Ғ. Сафарзода дар шеърҳои «Нидои модар», «Ҷаҳони хешро дарёб», «Рӯзҳо» кӯшишҳои муваффақона барои шеър гуфтан дар арузи озод кардааст. Аммо ин ҳама марҳилаҳои гузариши буданд барои расидани шоир ба дунёи шеъри нав. Агар умр ба Ғ. Сафарзодаи ҷавон вафо мекард, ӯ метавонист чун дигар ҳаммаслақонаш осори худро аз ин даст шеър низ шодоб намояд. Дар ин фосилаи кӯтоҳ шоир дар таҷрибаи шеъри нимой ё арузи озод чандон тавфиқ наёфтааст. Вале тозақориҳои ӯ дар навъи ҷаҳорпора ҳам аз лиҳози дарунмоя ва ҳам аз лиҳози сохтмони ин навъи шеър бештар зоҳир мегардад. Тарзи шикасти мисраъ ва ба ҳолати зоҳирии шеъри навъи арузи озод овардани маснавӣ, ғазал, қитъа, рубой, дубайтӣ ва ғайра ба ҳеч ваҷҳ далели тавфиқ ёфтани дар гуфтани шеъри нав нест, ки шеъри аксари шоирони солҳои 60-70 ҳамин гуна сурат мегирифт. Ин гуна шеърҳо дар осори Ғ. Сафарзода хеле зиёданд ва ағлаби онҳо бо шумули чанд намунаи қитъаю маснавӣ табиати шеъри ҷаҳорпораро гирифтаанд, ки бо шикасти мисраъ ва ба шакли пиллақонӣ чида шудан ба зоҳир шеъри арузи озод пиндошта шудаанд. Шоир дар сурудани шеъри нав бештар дар навъи ҷаҳорпора тавфиқ ёфтааст [1-М; 2-М; 4-М; 7-М; 8-М].

14. Ғ. Сафарзода ба мавзӯҳои меҳварии шеъри солҳои 60-70 баробари дигар ҳамзамонони худ тавачҷуҳ кардааст. Васфи зан-модар, Ватан, кӯдакӣ, дӯстӣ ва ишқу зебӣ бо назокату бадеияти баланд ва тавъам бо гароишҳои воқеии рӯзгор, нигариш ба ояндаи неки инсонҳо, таҷассуми баланди ормонҳои миллӣ, ватанхоӣ, ишқу алоқа бо ҳама арзишҳои зиндагӣ зебою шоирона ва бо ҳунари баланди нигорандагӣ дар шеъри Ғ. Сафарзода чун дар шеъри дигар ҳамзамонони ӯ инъикос ёфтааст. Шеъри ӯ аз ҷиҳати фароғии мавзӯ ва моҳият ғани буда,

метавонад дар радифи шеъри ҳамнаслонаш мавриди омӯзиш қарор бигирад [1-М; 2-М; 4-М; 8-М].

15. Чустучӯҳои ҳунари дар шеъри Ғ. Сафарзода бо орои тасвирҳои тоза ва нигариши нав ба мавзӯи чилванамой мекунад. Шеъри Ғ. Сафарзода аз лиҳози дарунмоя ва ҳунари офариниш дорои хусусиятҳои хосе мебошад, ки шеъри солҳои 60-70 дар худ дошт ва мавзӯи матраҳ ҳам аз нигоҳи тасвир ва ҳам аз нигоҳи фарогирии мавзӯи дар меҳвари шеъри ин шоир ба гунае пухта арзёбӣ мешавад. Маълум мегардад, ки шеъри шоир обуранги дохилии худро аз сарчашмаҳои чун осори мардумӣ, шеъри ҷаҳон, шеъри гузаштагон ва муосирон дар худ гирифта, бо диди нисбатан нав ва нигаришҳои тоза ва шоирона ҷило медиҳад [1-М; 2-М; 3-М; 7-М].

16. Ғ. Сафарзода тавонистааст дар зарфи 13 соли фаъолияти эҷодӣ роҳи худро дар ҷодаи шоирӣ ва рӯзноманигорӣ пайдо кунад ва дар ҳарду самт баробар фаъолият намояд. Тарҷума ва нақди адабӣ агарчанде як қисмати осори ками ӯро ташкил медиҳанд, дар ташаккули шахсияти адабии ӯ нақши хеле бузург бозидаанд. Дар ҳамин муддати ками фаъолияти эҷодӣ ҳам ӯ тавонистааст дар як марҳилаи муайян мақоми худро дар шеъри солҳои 60-70 пайдо бикунад [1-М; 2-М; 3-М; 5-М; 9-М].

17. Ғ. Сафарзода дар шеъри муосири тоҷик бо ашъори худ мақоми арзандаеро касб карда, дар таҳаввули ҳунари ва мавзӯҳои шеър баробари ҳамнаслонаш сахм дорад. Аз ин рӯ, мақоми ӯ дар шеъру адаби солҳои 60-70 арзанда таъйин мегардад [1-М; 2-М; 3-М; 8-М; 9-М].

ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҶКИҚ

Аз баррасӣ ва пажӯҳишу таҳқиқи мавзӯи фавқ маълум мешавад, ки оид ба забону баён, таркибу ибораорӣ, тасвирҳои шоирона, мавзӯофаринӣ, ҳаллоқияти шоирона ва раванди навоарӣ дар анвои суннатӣ, таҳаввули сохторӣ, қолабшиканӣ ва ниҳоят, ба вучуд омадани ҷаҳорпора ва арузи нав дар шеъри садаи ХХ, минҷумла шеъри солҳои 60-70, то кунун дар шаклҳои гуногун пажӯҳишҳои илмӣ анҷом ёфта бошанд ҳам, аммо то ҳол таҳқиқи муфассалу мукамал марбут ба ҷанбаҳои ҳунарии шеър ба вучуд наомадааст.

Масъалаи ҷусторҳои ҳунари дар шеъри садаи ХХ, хосатан шеъри солҳои 60-70 доманадор ва серпахлу буда, метавон бо назардошти ҷанбаҳои ҳунарии шеър перомунӣ муҳтассоти анвои адабӣ ва рӯзгору эҷодиёти намояндагони давраи мавриди назар ҷандин таҳқиқи монографӣ анҷом дод. Дар диссертатсия таваққуи бештар ба ҷанбаҳои ҳунарии шеъри Ғ. Сафарзода буда, дар мабноси он таҳаввули сохтори анвои адабӣ низ мавриди таҳқиқи пажӯҳиш қарор гирифтааст. Дар баробари ин, бо натиҷагирӣ аз таҳқиқи мавзӯи барои истифодаи амалии он ҷунин тавсияҳо пешниҳод карда мешаванд:

1. Диссертатсия ба унвонҷӯёни дараҷаҳои илмӣ ва муҳаққиқон дар омӯзиш ва таҳқиқи вижагҳои назми солҳои 60-70, баррасии ҷанбаҳои ҳунарии шеър ва муайян кардани таҳаввули шеър аз назари ҳунари ва шоиронагӣ мусоидат карда метавонад.

2. Дар диссертатсия ба таври алоҳида мавриди омӯзиши амиқ қарор додани

баъзе аз анвои суннатӣ ба мисли ғазал, маснавӣ, мустазод, ки бо таҳаввули сохторӣ ва ҳунарии худ барои шеърӣ нав замина фароҳам овардаанд, муҳим шуморида мешавад.

3. Бо назардошти нақди замони шуравӣ, ки бештар нақди мавзӯӣ дар шеърӣ солҳои 60-70 будааст, зарурати таҳқиқи алоҳидаи шеърӣ шоирони ин давра аз назари ҳунари, хосатан забону баён, таркибу ибораорой, шеърӣ ва шоиронагии мавзӯҳои иҷтимоӣ, навназарӣ ва навнигариро зарур доништа, равона кардани таваҷҷуҳи муҳаққиқонро ба омӯзиши ин масъалаҳо аз аҳаммият ҳолӣ намедонем.

4. Тарҷумаи осори пажӯҳишии олимони русу Аврупо ва шеърӣ шоирони садаи ХХ-и ин ҳавзаҳои адабию, бо назардошти баргардону таҳияи осори пажӯҳишию адабии Эрону Афғонистон, ки дар ташаккули шеърӣ нави тоҷикӣ нақш доранд, барои шинохти паҳлуҳои мухталифи назми солҳои 60-70 зарур медонем.

5. Барои таъйин намудани манзараи умумии назми солҳои 60-70-уми садаи ХХ зарурати таҳқиқи мероси адабии шоирони маъруфи ин давра, махсусан ҷанбаҳои ҳунарии шеърӣ онҳо, ба таври ҷудогона дар шакли рисолаҳои илмӣ ҷой дорад, ки ин диссертатсия дар мисоли шеърӣ Ғ. Сафарзода як намунаи он буда метавонад.

6. Маводи дар диссертатсия фароҳамомада барои омӯзиш ва таълими таърихи адабиёти тоҷик дар садаи ХХ, нақди адабӣ, сабқшиносӣ, балоғати сухан ва ҳунари нигорандагӣ, курс ва семинарҳои таҳассусии факултетҳои гуманитарии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи мусоид фароҳам меоварад.

Дар маҷмуъ, метавон гуфт, ки солҳои 60-70 барои шеърӣ тоҷик давраи ниҳоят пурборанд. Ба ин маъно, ки шеърӣ тоҷик дар ин солҳо комилан рӯ ба навгарой ниҳод ва аз назари суннат ва навоарӣ, рушди шеърӣ нав, тозагии забону баён, шоиронагӣ ва ҳунари нигорандагӣ, таркибу ибораорой ва дигар ҷанбаҳои ҳунарии шеър як марҳилаи бисёр пурбору печидаро пушти сар гузошт ва ба сурати комилан як шеърӣ навгароёна арзи ҳастӣ кард, ки мо намунаҳои дар осори Ғ. Сафарзода ва дигар ҳамнаслони ӯ шоҳид гаштем. Диссертатсияи мазкур, дар қатори чанд мақолаю китобҳои марбут ба шеърӣ ин давра, як шоҳаи пажӯҳишҳои вижаи илмӣ дар самти ҷанбаҳои ҳунарии шеърӣ ин давра, дар мисоли шеърӣ яке аз намояндагони он буда, метавонад таваҷҷуҳи муҳаққиқонро ба омӯзиши масъалаҳои умдаи шеър аз назари ҷустуҷӯҳои ҳунари ҷалб намояд.

Таҳқиқи густурдаи шеърӣ солҳои 60-70 аз назари ҷустуҷӯҳои ҳунари ва таҳаввули сохторӣ он дар мисоли ашъори Ғ. Сафарзода аз ҷумлаи масъалаҳои муҳими адабиётшиносӣ буда, дурнамои мавзӯи таҳқиқи диссертатсияро собит месозад.

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗӢИ ДИССЕРТАТСИЯ

**I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон:**

[1-М]. Ҳамзаев, М. Шоирро аз дунёи шеър бояд ҷуст [Матн] / М. Ҳамзаев //

- Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2016. – №4/4 (206). – С. 274-278.
- [2-М]. Ҳамзаев, М. Мавқеи рубоӣ дар ашъори Ғоиб Сафарзода [Матн] / М. Ҳамзаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №5. – С. 266-269.
- [3-М]. Ҳамзаев, М. Тарҷумаи бадеӣ ва ҳунари тарҷумонии Ғоиб Сафарзода [Матн] / М. Ҳамзаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №6. – С. 238-242.
- [4-М]. Ҳамзаев, М. Таҳаввули маснавӣ дар адабиёти муосир [Матн] / М. Ҳамзаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – №6. – С. 175-181.
- [5-М]. Имомзода, М.С., Ҳамзаев, М.Қ. Ғоиб Сафарзода ва матбуот [Матн] / М.С. Имомзода, М.Қ. Ҳамзаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – №3. – С. 152-157.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ адабӣ:

- [6-М]. Ҳамзаев, М. (Сабурӣ, М.) Он чи бомаъност, худ пайдо шавад [Матн] / М. Ҳамзаев // Садои Шарқ. – 2019. – №11. – С. 171-191.
- [7-М]. Ҳамзаев, М. (Сабурӣ, М.) Ҷусторҳои ҳунари дар шеърҳои тоҷики садаи XX [Матн] / М. Ҳамзаев // Садои Шарқ. – 2020. – №12. – С. 153-174.
- [8-М]. Ҳамзаев, М.Қ. Рубоӣ дар коргоҳи эҷодии Ғоиб Сафарзода [Матн] / М.Қ. Ҳамзаев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Пешвои миллат ва рушди илм дар Тоҷикистон», ба ифтихори 145-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон, бунёдгузори адабиёти муосири тоҷик устод Садриддини Айнӣ ва бахшида ба Рӯзи илми тоҷик (Хучанд, 27.04.2023). – Хучанд: Ношир, 2023. – С. 585-589.
- [9-М]. Ҳамзаев, М. Нақши тарҷумаи осори бадеӣ дар таҳкими робитаҳои адабӣ (Нигоҳе ба фаъолияти тарҷумонии Ғоиб Сафарзода) [Матн] / М.Қ. Ҳамзаев // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ «Масъалаҳои мубрами филологияи Шарқ ва равобити адабӣ» (Хучанд, 26-27.04.2024). – Хучанд: Нури маърифат, 2024. – С. 449-454.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК:891.550 (091) (93.3)

**ХАМЗАЕВ МУХРИДИН
КАЛАНДАРОВИЧ**

**ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПОИСКИ В ТАДЖИКСКОЙ ПОЭЗИИ
60-70-Х ГОДОВ XX ВЕКА
(на примере поэзии Гоиба Сафарзода)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук
по специальности 10.01.01 – Таджикская литература; литературные связи

ДУШАНБЕ – 2024

Диссертация выполнена на кафедре теории и новейшей персидско-таджикской литературы филологического факультета Таджикского национального университета.

Научный руководитель:

Имомзода Мухаммадйусуф Сайдали – доктор филологических наук, профессор кафедры теории и новейшей персидско-таджикской литературы филологического факультета Таджикского национального университета.

Официальные оппоненты:

Хакимов Аскар Олимович – доктор филологических наук, старший научный сотрудник отдела современной литературы Института языка и литературы имени Рудаки Национальной академии наук Таджикистана;

Махмадалиева Мухаббат Рахмоновна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры таджикской литературы ГОУ «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава».

Ведущая организация:

Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни.

Защита диссертации состоится «26» сентября 2024 года, в 13:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-020 при Таджикском национальном университете (адрес: город Душанбе, Буни Хисорак, учебный корпус №10, зал учёного совета факультета филологии).

С диссертацией можно ознакомиться в центральной библиотеке Таджикского национального университета (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 17) и на сайте www.tnu.tj.

Автореферет разослан «____» _____ 2024 года.

Учёный секретарь
диссертационного совета,
доктор филологических наук

Сироджиддини Эмомали

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Таджикская литература 60-70-х годов прошлого столетия прошла различные этапы новаторства, поиска новых идей, нового взгляда на политические и социальные проблемы, стремления для национального пробуждения. Развитие поэтических жанров в начале XX века стало прочной основой для возникновения новой поэзии в Таджикистане. Чтобы понять эволюцию содержания и художественности в поэзии 60-70-х годов необходимо обратиться к общему состоянию таджикской поэзии в первой половине XX века.

Новаторство в таджикской поэзии, особенно в поэзии 60-70-х годов, не означает лишь новый или свободный стих, а обновление тематики, языка, изложения, композиции, структуры традиционной поэзии.

Г. Сафарзода вступил в таджикскую литературу как поэт и плодотворно трудился на этом поприще. За короткий период его поэтическая деятельность представила его литературной общественности Таджикистана как талантливого литератора. Г. Сафарзода не прожил долгую жизнь, однако за 12-13 лет творческой деятельности он смог проявить себя как талантливый поэт. За этот короткий период его поэзия шаг за шагом совершенствовалась, приобрела элементы художественного изображения, анализа настоящей и исторической действительности. В его поэзии набирали силу внутренние переживания людей, выдвигая на первый план художественную сторону поэзии.

Наше исследование охватывает особенности поэзии Г. Сафарзода, место поэта в литературе 60-70-х годов на фоне поэзии его современников.

Степень изученности темы. Научное исследование и изучение процессов развития поэзии в начале XX века, а также исследование поэзии 60-70-х годов служат основой для рассмотрения поэзии периода независимости.

В этом смысле отечественные и зарубежные литературоведы, в том числе А. Мирзоев¹, Н. Масуми², Ш. Хусейнзода³, М. Шукуров⁴, Р. Амонов⁵, Х. Мирзозода⁶, Р. Хадизода⁷,

Х. Отахонова⁸, А. Сатторов⁹, А. Хакимов¹⁰, Х. Шарифов¹¹, Р. Мусулмонкулов¹², Ш. Рахмонов¹³ (Таджикистан), П. Хонлари¹⁴, Ш. Кадкани¹⁵,

¹Мирзоев, А. Сездаҳ мақола / А. Мирзоев. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 288 с.

²Маъсумӣ, Н. Адабиёти тоҷик дар асрҳои XVIII ва аввали XIX / Н.Маъсумӣ. – Душанбе: НДТ, 1962.– 89с.

³Хусейнзода, Ш. Баъзе майлҳо дар шеъри муосири тоҷик / Ш. Хусейнзода // МАМТ: маҷмуа. – Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 225-242.

⁴ Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаётии он / М. Шукуров // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик (маҷмуа). – Душанбе: Ирфон, 1970. – С.183-224.

⁵ Амонов, Р. Лирикаи халқи тоҷик / Р. Амонов. – Душанбе: Дониш, 1968. – 412 с.

⁶Мирзозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик / Х. Мирзозода. – Душанбе: Маориф, 1977. – 339 с.

⁷ Хадизода, Р. Аз гузашта ва ҳозираи адабиёти тоҷик / Р.Хадизода. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 144 с.

⁸ Отахонова, Х. Падидаҳои навҷӯй / Х.Отахонова//Садои Шарқ. –1966. – №2. – С. 119-122.

⁹ Сатторов, А. Баҳс идома дорад / А. Сатторов // Садои Шарқ. –1976. – №12. – С. 101-105.

¹⁰ Хакимов, А. Шеър ва замон / А. Хакимов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 252 с.

¹¹ Шарифов, Х. Функсияи маърифатии қасида / Х. Шарифов. – Душанбе: Дониш, 1978. – С. 103-111.

¹²Мусулмониён, Р. Фурӯғи шеъри ҷонпарвар /Р. Мусулмониён. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 224 с.

¹³ Рахмонов, Ш. Мусаммат. Таҳаввул ва ташаккули он /Ш. Рахмонов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 172 с.

¹⁴ Хонларӣ, П. Шеър ва ҳунари / П. Н. Хонларӣ. – Техрон: Эрончоп, 1354. – 372 с.

¹⁵ Кадкани, Ш. М. Мусиқии шеър /Ш. М. Кадкани. – Техрон: Интишороти Огоҳ, 1370. – 678 с.

М. Ёхаки¹, А. Шердуст², М. Гармороди³, А. Казва⁴ (Иран), Муджиби Мехрод⁵ (Афганистан), Дж.П. Сартр⁶, И. Бечка⁷, Я. Рипка⁸ и К. Хечинский⁹ (Европа), Е.Э. Бертельс¹⁰, И.С. Брагинский¹¹ (Россия) и другие в своих статьях, монографиях и отдельных книгах дискутируют относительно проблем становления, развития, художественных и структурных особенностей литературных жанров, а также процесса развития современной таджикской литературы.

Таджикская поэзия 60-70-х годов, которые считаются наиболее плодотворными в развитии таджикской поэзии, добилась значительного новаторства благодаря усилиями таких молодых поэтов тех лет, как М. Каноат, Г. Мирзо, К. Кирум, М. Шерали, Х. Файзулло, Л. Шерали, Б. Собир, Гулрухсор и других, среди которых также был известен Г. Сафарзода.

В разные годы С. Табаров¹², М. Каноат¹³, Ю. Акбаров¹⁴, А. Самад¹⁵, Ш. Ёдгори¹⁶, Р. Ахмадов¹⁷, С. Давронов¹⁸, З. Абдулло¹⁹, А. Садуллоев²⁰, Н. Раджаб²¹ и другие писали отдельные статьи о литературной деятельности Г. Сафарзода, каждая из которых не лишена определенной пользы.

Наряду с этим Ю. Акбаров в книгах «Поэзия эмоций и размышлений»²² и «Судьба человека и судьба поэзии»²³, Х. Асозода в «Таджикской литературы XX века»²⁴ кратко высказывались о творческой деятельности и личности Г. Сафарзода.

Следует сказать, что творчество Г. Сафарзода больше всего привлёк внимание Ш. Ёдгори. Он в статьях «Обитель солнца»²⁵ и «Поэт и журналист»²⁶ подробно анализирует и рассматривает отдельные аспекты его

¹ Ёхаққӣ, М. Аз Чайхун то Вахш / М. Ёхаққӣ, М. Саидӣ. – Машҳад: Интишороти остони Қудси разавӣ, 1378х. – 304 с.

² Шеърдӯст, А. Чашмандози шеъри имрӯзи Тоҷикистон / А. Шеърдӯст. – Техрон: Алхудо, 1376. – 328 с.

³ Гармородӣ, М. Аз садр то Соқа / М. Гармородӣ. – Техрон: Ирончоп, 1388. – 844 с.

⁴ Қазва, А. Хуршедҳои гумшуда / А. Қазва. – Техрон: Ҳавзаи ҳунарий, 1376. – 634 с.

⁵ Мехрод, М. Зангулазанон гузашт борон (Сайре дар шеъри муосири Тоҷикистон) / М. Мехрод, Б. Забехулло. – Кобул: Ормоншаҳр, 1390. – 111 с.

⁶ Сартр, Ж.П. Адабиёт чист? / Ж.П. Сартр. – Техрон: Чопи «Нон», 1348. – 225 с.

⁷ Бечка, И. Адабиёти форсӣ дар Тоҷикистон / И. Бечка. – Техрон: Интишороти Илмӣ ва фарҳангӣ, 1372. – 280 с.

⁸ Рипка, Я. История персидской и таджикской литературы. – М: Прогресс, 1970. – 418 с.

⁹ Хечинский, К. Адабиёти тоҷик аз инқилоби Октябр то давраи истилинизм. / К. Хечинский. – Техрон: Адабистон, 1368х. – 134 с.

¹⁰ Бертелс, Е. Э. История персидско – таджикской литературы. Избранные труды / Е.Э. Бертелс. – М.: Восточная литература, 1960. – 556 с.

¹¹ Брагинский, И. С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик / И. Брагинский // Садои Шарқ. – 1968. – №2. – С. 127-131.

¹² Табаров, С. Ҳаёт, адабиёт, реализм. Иборат аз панҷ ҷилд. Ҷилди чорум / С. Табаров. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 400 с.

¹³ Сафарзода, З. Чавонии човидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

¹⁴ Акбаров, Ю. Ҷуғрафияи нахлӣ орзуи ноҷода / Ю. Акбаров // Садои Шарқ. – 1990. – №5. – С. 106-114.

¹⁵ Сафарзода, З. Чавонии човидон (хотираҳо) [Матн] / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

¹⁶ Ёдгорӣ, Ш. Шоир ва рӯзноманигор / Ш. Ёдгорӣ // Садои мардум. – 1992. – №23 – 7 феврал.

¹⁷ Сафарзода, З. Чавонии човидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

¹⁸ Давронов, С. Ёдгори Чавонӣ / С. Давронов // Садои Шарқ. – 1980. – №4. – С. 149-151.

¹⁹ Сафарзода, З. Чавонии човидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

²⁰ Саъдуллоев, А. Ҷоиб хамеша бо мост / А. Саъдуллоев // Садои Шарқ. – 2010. – №2. – С. 112-116.

²¹ Сафарзода, З. Чавонии човидон / З. Сафарзода. – Душанбе: Шарқи озода, 2010. – 176 с.

²² Акбаров, Ю. Шеъри эҳсос ва тафаккур / Ю. Акбаров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – С. 18-188.

²³ Акбаров, Ю. Қисмати инсон ва қисмати шеър / Ю. Акбаров. – Душанбе: Дониш, 1980. – С. 25.

²⁴ Асозода, Х. Адабиёти тоҷик дар садаи XX / Х. Асозода. – Душанбе: Маориф, 1999. – С. 425-427.

²⁵ Ёдгорӣ, Ш. Ошёнӣ офтоб / Ш. Ёдгорӣ // Камсамоли Тоҷикистон. – 1972. – №48. – 14 декабр.

²⁶ Ёдгорӣ, Ш. Шоир ва рӯзноманигор / Ш. Ёдгорӣ // Садои мардум. – 1992. – №23 – 7 феврал.

поэзии, а в предисловиях книг «Наследие молодости»¹, «Избранные произведения»², а также в послесловии книги «Молодость»³ относительно подробно рассматривает творчество поэта с точки зрения тематики и содержания.

В настоящей диссертации на основе имеющихся научных материалов, энциклопедий, газет и журналов, мемуаров литераторов и журналистов, произведений литературоведов и литературных критиков рассмотрены особенности творчества Г. Сафарзода в сопоставлении с поэзией его современников, тем самым определено место поэта в поэзии 60-70-х годов XX века.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Диссертация является частью научно-исследовательской работы кафедры теории и новейшей таджикско-персидской литературы филологического факультета Таджикского национального университета.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. В данном исследовании на основе имеющихся материалов предусмотрено углубленное и подробное рассмотрение творчества Г. Сафарзода, исследование поэтических жанров и художественных поисков в поэзии с учетом развития процесса новаторства в поэзии 60-70-х годов.

Задачи исследования. Диссертация преследует цель определить место Г. Сафарзода в поэзии 60-70-х годов. С учётом этого исследованию подвергнута эволюция современной поэзии. В диссертации осуществлена попытка решить следующие конкретные задачи:

- рассмотреть новаторство в традиционной поэзии и определить процесс новаторства в поэзии 60-70-х годов XX века;
- исследовать структурные изменения в традиционной поэзии и заложение основ для становления свободного стиха в таджикской поэзии;
- конкретизировать художественно-литературные поиски на примере стихов Г. Сафарзода;
- рассмотреть становление литературной личности Г. Сафарзода;
- исследовать процесс развития поэтических форм традиционной и новой поэзии в творчестве поэта;
- рассмотреть идейные особенности стихов Г. Сафарзода;
- установить место Г. Сафарзода в поэзии 60-70-х гг.

Объект исследования. Основным объектом диссертационного исследования являются исследования, проведенные в данной области известными таджикскими, иранскими, российскими литературоведами, а также произведения Г. Сафарзода и других таджикских литераторов в 60-70-х гг.

Предмет исследования. Предметом диссертационного исследования является рассмотрение процесса новаторства и художественных поисков в

¹ Сафарзода, Ф. Мероси чавонӣ / Ф. Сафарзода. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 336 с.

² Сафарзода, Ф. Мунтахабот. Иборат аз ду чилд. Чилди якум / Ф. Сафарзода. – Душанбе: Адиб, 2003. – 264 с.

³ Сафарзода, Ф. Чавонӣ / Ф. Сафарзода. – Душанбе: Маориф, 1986. – С. 65-67.

поэзии Г. Сафарзода и таджикской поэзии 60-70-х годов XX века на основе исследований таджикских учёных.

Теоретические основы исследования. Диссертационное исследование опирается на научные достижения и труды отечественных и зарубежных учёных и исследователей, в числе которых Ш. Хусейнзода, А. Маниязов, Н. Масуми, Х. Мирзозода, Б. Сирус, М. Шукуров, Р. Хадизода, Х. Отахонова, С. Табаров, Р. Амонов, В. Асрори, Х. Шарифов, А. Сатторов, Х. Асозода, Ю. Акбаров, М. Имомзода, А. Хакимов, А. Давронов, Ш. Ёдгори, Ш. Рахмонов, М. Мирзоюнус, Р. Ваххоб, М. Махмудзода (Таджикистан), И. Бечка (Чехословакия), Е.Э. Бертельс, И.С. Брагинский, В.В. Белинский, А.В. Луначарский (Россия), П. Хонлари, Ж. Баде, Н. Нодирпур, Ш. Кадкани, М. Гарморути, М. Ёхаки, А. Шердуст, А. Казва, (Иран), С. Накхат, М. Мехрдод (Афганистан) и др.

Методологическая основа исследования. Методологическая основа исследования опирается на культурно-исторический, сравнительно-прикладной подходы, выявляющие характерные особенности становления и развития таджикской поэзии и её художественных поисков. Эти методы применены особенно в процессе анализа важных проблем становления и развития новых литературных жанров и структурной эволюции традиционных форм путем специального анализа художественных аспектов поэзии в творчестве Г. Сафарзода.

Источники исследования. В качестве основных источников исследования рассмотрены поэтические сборники Г. Сафарзода, отдельные сборники стихов поэтов 70-х и последующих годов, мемуары литераторов и т.п. В диссертации также рассмотрена роль русских, европейских и иранских поэтов в развитии таджикской поэзии 60-70-х годов, их художественных аспектов, в том числе в поэзии Г. Сафарзода.

Научная новизна исследования, прежде всего, заключается в выборе темы и постановке проблемы. В диссертации поэзия Г. Сафарзода изучается комплексно и монографически. На этой основе определяется художественная ценность его поэзии. Исследование способствует более полному и всестороннему изучению современной поэзии.

Сегодняшний уровень и степень осознания проблемы поэзии побудили нас проанализировать исследуемые вопросы в свете процесса эволюции современной таджикской поэзии, определить ее идейно-содержательные факторы.

Впервые в рамках диссертационного исследования нами рассмотрены художественные аспекты, структурная эволюция поэзии Г. Сафарзода в сравнение с поэзией 60-70-х годов, что представляет собой научную новизну исследования.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Проблемы новаторства в структуре и содержании традиционных видов таджикской поэзии 60-70-х годов являются одними из актуальных тем поэтики, без изучения и исследования которой невозможен процесс перехода к новой поэзии. Процесс новаторства в структуре традиционной поэзии является главной

основой для новой поэзии в таджикской литературе, которая до сих пор не изучена в полной мере. В силу того, что поэты 60-70-х годов внесли заметный вклад в формирование новой поэзии путем новаторства, исследование этой темы в определённой степени заполняет этот пробел;

2. Процесс внешнего отхода от структуры традиционной поэзии и использование формы лесенки в смысле свободного аруза, который начался с поэзии литераторов начала XX века, достиг своей кульминации в 60-е годы, до сих пор не исследован и рассмотрен в достаточной мере и это явление встречается в творчестве отдельных поэтов 70-80-х годов. С учетом этого были рассмотрены стихи, написанные в форме традиционной поэзии, которые внешне имеют форму свободного аруза, а также показаны примеры, представляющие настоящий свободный аруз;

3. С художественной точки зрения важнейшими шагами в эволюции поэзии 60-70- годов являлось использование поэтических слов и конструкций. В этот период в поэзию вошли не только новые слова и конструкции, но и благодаря усилиям поэтов из них создавались новые понятия, образы. Рассмотрение этой проблемы может содействовать изучению поэзии с художественной точки зрения;

4. На основе этих предложений рассмотрены художественные поиски, использование поэтических образов, конструкций, языка, традиционных и новых форм поэзии в творчестве Гоиба Сафарзода, который являлся одним из представителей того периода, что может конкретным образом определить его место и роль поэзии 60-70-х годов.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Настоящее диссертационное исследование, проведённое на основе новых подходов исследования и оценки художественного мастерства и действительности поэзии тех лет, может быть использовано при преподавании курса по истории таджикской литературы, главным образом при изучении процессов становления современной таджикской поэзии, а также на теоретических и практических занятиях филологических факультетов высших учебных заведений в плане оценки литературных произведений периода независимости.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Художественные поиски в таджикской поэзии 60-70-х годов XX века (на примере поэзии Гоиба Сафарзода)» соответствует темам и проблемам в рамках паспорта научной специальности по шифру 10.01.01 – Таджикская литература; литературные связи.

Личный вклад соискателя в исследование. Вклад соискателя выражается в исследовании поэзии 60-70-х годов XX века, сборе литературных и научных материалов, изучении теорий современных учёных России, Европы и Ирана применительно к теме диссертационного исследования, анализе и определении особенностей поэзии этого периода на примере поэзии Г. Сафарзода, а также в подготовке статей и докладов на тему исследования. Исследование выполнено в форме диссертации.

Апробация результатов исследования. Содержание и основные части диссертации изложены на республиканских и международных научно-

практических конференциях в форме докладов: республиканской научно-теоретической конференции «Лидер нации и развитие науки в Таджикистане» (Худжанд, 27.04.2023), «Аминджон Шукухи и его место в литературе второй половины XX века» (Душанбе, 09.06.2023) и международной конференции «Актуальные проблемы восточной филологии и литературные связи» (Худжанд, 26-27.04.2024)

Диссертация была обсуждена и представлена к защите на заседании кафедры теории и новейшей персидско-таджикской Таджикского национального университета от 07.05.2024 г. (Протокол №11)

Публикация научных статей по теме диссертации. Основное содержание диссертации отражено в 9-ти научных статьях, 5 из которых изданы в рецензируемом журнале ВАК при Президенте Республики Таджикистан – «Вестник Национального университета Таджикистана». Отдельные аспекты работы изложены в двух докладах автора в республиканских и международных конференциях, 2 статьи опубликованы в журнале «Голос Востока» («Садои Шарк»).

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, списка литературы и публикации научных статей по теме диссертации. Каждая глава в свою очередь сгруппирована в отдельные разделы. Диссертация в общей сложности состоит из 172 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении указывается необходимость исследования темы, уровень ее разработанности, основные цели и задачи, стоящие перед автором, а также источники и методология исследования, теоретическое и практическое значение, научная новизна и основные положения, выносимые на защиту, индивидуальный вклад автора и апробация результатов исследования.

Первая глава диссертации называется **«Процесс новаторства в таджикской поэзии 60-70-х годов»** и состоит из трех разделов. В первом разделе рассматриваются **предпосылки и основные факторы новаторства в поэзии**, а также делается краткий обзор исследований ученых по проблемам эволюции поэзии.

Эволюция новой поэзии в современном периоде имеет полное формально-структурное отличие от предыдущих эпох. С учетом этого подчеркивается, что новая поэзия на примере «поэзии в стиле Нима Юшиджа» или «свободного аруза», «белого стиха» и «чахорпоры» смогла разделить великий исторический период литературы на два направления: «классическую литературу» и «современную литературу». Переход поэзии от одного этапа к другому в зависимости от общественного мышления и интеллектуального миропонимания людей способствовал возникновению новой теории в литературе, которую автор в начале этой главы подверг исследованию на основе взглядов и идей

литературоведа И.С. Брагинского, отмечавшего, что «новая поэзия существовала еще в древние времена»¹.

Таким образом, в данном разделе рассматривается проблема новаторства в структуре поэзии. В этом контексте первым новаторским стихотворением, сломавшим шаблоны традиционной поэзии, называется «Марши хуррият» («Марш свободы») устода С. Айни. Здесь же рассматриваются предпосылки создания этого стиха.

Цитируя И.С. Брагинского, который подчеркивал, что «...первым советским таджикским произведением был марш, автором которого являлся Садриддин Айни... Садриддин Айни заложил основу таджикской советской поэзии, зародившуюся в разгар революции»². Исследователь отмечает, что стихотворение «Марш свободы» является образцом структурного новаторства. Оно заложило важную основу для обновления таджикской поэзии в последующие годы.

Кроме того, подчеркивается, что после «Марша свободы» это структурное изменение не было полностью реализовано, а большая часть структурных преобразований преимущественно происходило во внешней форме поэзии.

С учётом этого и ряда других вопросов, в которых рассматриваются факторы эволюции таджикской поэзии, новаторские тенденции в таджикской поэзии, особенно в поэзии 30-40-х годов XX века, следует искать не во формальном изменении структуры, а скорее в изменении содержания поэзии.

Если одним из главных факторов нового взгляда в поэзии 60-70-х годов являлись все те же традиции поэзии эпохи революции, Великой Отечественной войны и послевоенного периода, то её другим непосредственным фактором является развитие литературных связей с Ираном и Афганистаном, использование живого языка народа, и, наконец, поэтические традиции классической поэзии. Указанная особенность наблюдается в творчестве большинства поэтов-новаторов тех лет, о чём подробно изложено в этом разделе диссертации.

В этом разделе диссертации таджикская поэзия до четвёртого этапа своего развития - до 60-х годов, разделена на три периода.

Автор отмечает, что таджикская поэзия в первый период своего развития обновлялась вплоть до 1905 года, в том числе за счёт распространения просветительских идей, повышения нравственного духа и использования новых слов и выражений.

1905-1918 годы относятся ко второму периоду эволюции поэзии. Этот период был ценен для таджикской поэзии тем, что в него вошли конкретные политические и социальные смыслы и понятия.

Третий период таджикской поэзии связывают с созданием «Марша свободы» устода С. Айни, который полностью является образцом новой поэзии, как с точки зрения формы, содержания, а так же размера аруза.

В конце этого раздела отмечается, что подобные попытки в плане отхода от поэтических шаблонов, которые поэты намеревались обновить, привели к изменению формы и возрождению традиционных стилей.

¹ Брагинский, И. С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик / И. Брагинский // Садои Шарқ. – 1968. – №2. – С. 127-131.

² Брагинский, И. С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик. / И. Брагинский // Садои Шарқ. – 1968. – №2. – С. 127-131.

Во втором разделе первой главы ведётся дискуссия **о соотношении традиционных жанров поэзии и новаторстве**. В этом разделе подробно рассматривается проблема структурной эволюции и относительного обновления содержания отдельных традиционных поэтических жанров.

Хотя в начале двадцатого века и после 50-х годов состоялась своего рода неприятие традиционных поэтических жанров, однако всё же большинство поэтов по-прежнему интересовалось сочинением газелей и иных традиционных поэтических жанров. «Свободный стих» и «Белый стих» «...не смогли разрушить тысячелетний поэтический процесс»¹.

С этой точки зрения становление новой поэзии имеет высокую ценность, поскольку она смогла придать новый дух форме традиционной поэзии, вернуть к жизни многие лексические составы и словенные конструкции. Безусловно, это явление среди важнейших новых научно-литературных начинаний, сыграло важнейшую роль в развитии современной поэзии, «...однако она до сих пор не в том положении, чтобы ограничивать место традиционной поэзии»².

Наряду со структурным изменением большинства традиционных жанров, приоритетными являются художественные поиски в таджикской поэзии. Монотонность и зависимость поэзии советской эпохи от важных политических и социальных проблем заставили поэтов сосредоточиться на природных элементах поэзии в плане художественных поисков и вместе с этим обратиться к внедрению живого народного фольклора в поэзию. Именно в поэзии 60-70-х годов появляются подлинные образы скромной таджикской женщины, малая родина изображается в качестве Отечества. В поэзии изображается таджикская культура, гордость за историю, а также наблюдается использование в ней религиозных элементов и т.д.

Проблема становления и развития новых художественных жанров в поэзии является еще одной из центральных тем дискуссий в рамках настоящей диссертации, которая подробно рассматривается в третьем разделе первой главы.

В этом разделе отмечается, что становление и развитие новой поэзии, отличающейся от традиционных своих особенностей, с начала XX века выделяется как общий процесс развития и эволюции таджикской поэзии. С. Айни, используя по одному короткому слогу во второй строке каждого бейта в «Марше свободы», заложил основу нового таджикского стиха. Однако этот процесс не имел успеха в поэзии более поздних поэтов, вплоть до 60-х годов.

Хотя после С. Айни другие поэты пытались обновить структуру свободного аруза, проблема изменения аруза находилась в центре внимания небольшого числа литераторов. До 60-х годов такими поэтами, как А. Лахути, П. Сулаймони, Х. Юсуфи осуществлялись попытки обновить поэзию. Однако и в их творчестве не наблюдалось достаточных признаков обновления поэзии. Новаторство А. Лахути главным образом проявилось в синтезе аруза с силлабическим стихом. Подобное же явление наблюдалось в творчестве П. Сулаймони и М. Турсун-заде. Важнейшие шаги на пути новаторства А. Лахути в плане аруза наблюдаются в его

¹ Мирзоюнус, М. Бе ту хокам бо ту афлок Тоҷикистон / М. Мирзоюнус // Хучанд. – 2005. – №12. – С. 93-98.

² Нурзод, Н. Парниёни саби андеша / Н. Нурзод. – Хучанд: Меъроҷ, 2014. – С. 168.

переводах. Например, его перевод стихотворения Виктора Гюго «Кровавая баррикада», считающийся одним из первых его опытов, соответствует природе аруза.

Хотя новаторство этих поэтов в новом арузе оказались неудачными, однако они были первые пробные шаги на пути создания новой структуры поэзии. Поэтому их можно считать основой, ключевыми факторами в плане новаторства в поэзии 60-70-х годов.

Новый аруз вновь возник в традиционном смысле и позже сформировался в творчестве поэтов этого периода. Невзирая на это, были поэты, которые всё ещё сочиняли стихи в различных жанрах традиционной поэзии путём использования приёма «лесенки» (ступенчатого размещения стихотворной строки). Этот процесс в их творчестве продолжался вплоть до 80-х годов XX века.

В этом разделе также в качестве нового явления рассматривается чахорпора (четырёхстрочная стихотворная форма). В этом контексте дискуссия ведётся главным образом по поводу использования рифмы в этой стихотворной форме. По причине того, что её рифмовка осуществляется отдельным образом в каждой строфе, то между строками налаживается логическая связь, благодаря чему у поэтов появляется больше возможностей для выражения своих мыслей именно в рамках этой стихотворной формы.

Проблема исследования этого раздела связана с возникновением жанра чахорпоры (четырёхстрочная стихотворная форма). Нами подвергаются критическому анализу дискуссии учёных по этому вопросу. Большинство исследователей рассматривают чахорпору как новое литературное явление, возникшее на основе жанров мусаммат, мураббаъ, таркиббанд и тарджеъбанд. Отдельные фрагменты указанных форм, особенно мусаммата и мураббаъ с точки зрения структуры очень схожи с современным жанром чахорпора. Разница между ними, главным образом, заметна лишь в форме рифмовки. Исследователь Рустам Ваххобов отмечает, что «чахорпора появилась благодаря использованию рифмования в традиционных формах»¹.

Возможно, мусаммат, мураббаъ оказал влияние с точки зрения структуры и связи между фрагментами современной чахорпоры, однако этот поэтический жанр возник под явным влиянием русской поэзии, как в плане содержания, так и в плане формы. Эта разновидность стиха, получившая развитие в современной литературе, остается непопулярным для большинства исследователей, в том числе для литературоведа Худои Шарифова. Исследовав чахорпора в творчестве Мумина Каноата, он пишет следующее: «...эта непопулярная форма в нашей поэзии явно черпает вдохновение из русской поэзии»².

Эта форма поэзии, которая главным образом развивалась по схеме кольцевой (опоясывающая или охватная) рифмовки (abba), приводит Аскара Хакимова к выводу, что большинство стихов, написанных Гаффором Мирзо, находятся под влиянием русской литературы: «Использование чахорпоры по

¹ Ваххоб, Р. Поетикаи вазн ва хусусиятҳои ритмии назми муосири тоҷик / Р. Ваххоб. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С. 23.

² Шарифов, Х. Савти ачам / Х. Шарифов. – Душанбе: Хазинаи адабиёти Тоҷикистон, 2002. – С. 135.

схеме охватной рифмы, наблюдается в творчестве Гаффора Мирзо, что, безусловно, произошло под влиянием русской поэзии»¹.

Естественно, мы не можем окончательно назвать эту форму поэзии вышедшей из классической поэзии. Однако, следует отметить, что она получила развитие в нашей поэзии благодаря изменению рифмы и развивалась под влиянием древней поэзии.

Важнее всего то, что социальная потребность общества способствовала развитию такого вида поэзии и его перехода к свободному арузу. Хотя процесс перехода от чахорпора к свободному стиху произошел незаметно, однако «с внешней точки зрения чахорпора сыграла яркую и ключевую роль в становлении нового аруза (помимо содержания сюжета, лирики или лирической поэмы)»².

Вторая глава диссертации называется **«Формирование творческой личности Гоиба Сафарзода»**, в ней рассматривается формирование личности поэта, роль литературных кружков, газет и журналов, газеты «Тоджикистони совети», а также литературной критики и переводческой деятельности поэта в этом процессе.

В первом разделе второй главы, озаглавленном **«Становление творческой личности поэта»**, рассматривается в том числе роль литературного кружка «Адибони чавон» («Молодые литераторы») педагогического института в формировании литературной личности поэта. Отмечается, что если этот кружок сыграл ключевую роль в становлении литературной личности поэта, то его постоянное общение со зрелыми, маститыми литераторами современной таджикской литературы, изучение их образа жизни и творческой деятельности способствовали тому, чтобы представить Гоиба Сафарзода как интеллектуально развитую личность, наделенную гуманизмом, высокой культурой и просвещенностью.

Переписка Сохиба Табарова с молодыми литераторами 60-70-х годов, с которыми он постоянно поддерживал связь, встречи и отношения с ним стали для Г. Сафарзода прекрасной школой, и, несомненно, способствовали обращению Г. Сафарзода к литературной критике.

Постоянные командировки, участие в крупных литературных мероприятиях, выступления Г. Сафарзода и других подобных ему литераторов считались еще одной основой для формирования литературной личности поэта.

Во втором разделе второй главы **«Перевод – фактор совершенствования творческого мастерства Гоиба Сафарзода»** рассмотрена переводческая деятельность Г. Сафарзода. Безусловно, перевод представляет собой важную творческую школу, которая вносит непосредственный вклад в становление и развитие творчества литераторов. Литераторы посредством перевода могут изучить художественный взгляд всемирно известных поэтов и писателей, использовать извлеченные навыки в своем творчестве. С учетом этого в указанном разделе переводческая деятельность поэта подвергнута анализу и рассмотрению с точки зрения её художественной ценности. Вместе с тем

¹ Ҳақимов, А. Шеър ва замон / А. Ҳақимов. – Душанбе: Ирфон, 1978. – С. 200.

² Ваҳҳоб, Р. Поетикаи вази ва хусусиятҳои ритмии назми муосири тоҷик / Р. Ваҳҳоб. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С. 24.

показана роль перевода в совершенствовании поэтического мастерства Г. Сафарзода.

Третий раздел второй главы диссертации называется **«Литературная критика – школа совершенствования таланта Гоиба Сафарзода»**. В этом разделе рассматривается непосредственное обращение поэта к литературной критике и исследованию творчества своих современников, что способствовало совершенствованию творческого мастерства самого поэта.

Г. Сафарзода написал ряд рецензий на стихи своих современников, демонстрировав читателям их преимущество. Поэт издал ряд критических статей, касающихся творчества молодых поэтов 60-70-х годов прошлого века. Г. Сафарзода также писал рецензии на театральные представления. Он участвовал в театральных постановках в качестве зрителя, обсуждал в своих статьях сценические нюансы, манеру речи актеров и авторов пьес, определял степень их художественной ценности.

Если обратимся к стихам Гоиба Сафарзода после 1968-1969 годов, то легко обнаружим степень совершенствования его поэтического мастерства. Иными словами, его поэзия сформировалась благодаря критическому к нему отношению со стороны научного сообщества и его увлечения стиховедческими трудами. Его тяга в совершенствовании своих знаний сыграла большую роль в развитии его таланта.

Следует также отметить, что сборники стихов Сайёди Наво, Наби Хазри и других известных поэтов сыграли важную роль в совершенствовании его поэтического мастерства, формировании его творческой личности. Художественный перевод считается важным фактором развития творческих способностей Гоиба Сафарзода.

Третья глава диссертации называется **«Гоиб Сафарзода и художественные поиски в таджикской поэзии 60-70-х годов»**. В ней рассматриваются структура, тематика и художественные аспекты поэзии Г. Сафарзода. Его поэтическая манера подвергается анализу с учетом отношения таджикской литературной критики к его творчеству и делается попытка определить его место в современной таджикской поэзии.

В первом разделе данной главы, названном **«Художественные поиски Гоиба Сафарзода на фоне таджикской поэзии 60-70-х годов»**, исследованию подвергнуты художественные поиски Г. Сафарзода в его новых подходах к поиску тематики, а также его таланта в создании новых образов.

Проблема содержания в литературе XX века, в зависимости от политической и социальной ситуации, являлась первоочередным вопросом. Отношение поэта к описываемым явлениям складывалось и развивалось поэтапно. Если, с одной стороны, источником его поэтического новаторства было внедрение народных просторечий и диалектов, то, с другой наличие классических мотивов и новаторские попытки в его творчестве обогатили современную поэзию.

Большинство поэтических приёмов и конструкций классической поэзии, использовавшихся в мистической и философской манере, в современной поэзии потеряли свои смысловые оттенки, видоизменились в зависимости от социальных условий современной эпохи и применялись в иных значениях. В современной

таджикской поэзии употребление традиционных мотивов и образов слегка изменилось. М. Шукуров по этому поводу на примере выражений «Живая вода» или «Родник жизни», являющихся традиционным образом, отмечал, что это сравнение обрело глубокий смысл в современной поэзии¹.

В этом разделе диссертации отмечается, что художественные поиски и новаторство в современной поэзии, с одной стороны, привели к появлению новых мотивов и образов, а с другой стороны, поэты хотели придать новую жизнь образам, имевшим метафорические значения в классической поэзии или имели конкретное значение в том или ином произведении.

Художественные поиски на примере сравнения волоса с водой, человеческого стана с водопадом, высокого человеческого роста с кипарисом и сотни других примеров обогатили современную таджикскую поэзию. Подобные примеры можно часто наблюдать в стихах Гоиба Сафарзода и его современников.

Другая проблема, детально рассмотренная в этом разделе диссертации, связана с художественными поисками современной поэзии – это реалистическое изображение пейзажа и описание реальной жизни человека высоким поэтическим стилем с использованием оригинальных картин.

В этом разделе диссертации анализу подвергнуты новаторские творческие поиски Г. Сафарзода и других его современников. Отмечается, что поэзия Г. Сафарзода с точки зрения содержания и поэтического мастерства следует традициям, которые наблюдались в стихах 60-70-х годов, в стихах ведущих поэтов того времени.

В целом, поэтическое наследия Г. Сафарзода, как в формальном, так и в содержательном плане в сравнении с творчеством других поэтов, пришедшими в литературу 60-70-ых годов, выделяет его творческий портрет. Рассмотренные проблемы решены в его поэзии в особом фокусе поэтического видения.

Второй раздел данной главы называется **«Творчество Гоиба Сафарзода в контексте таджикской литературной критики»**. В нём исследованию подвергнута проблема критики творчества поэта со стороны литературных критиков.

Стихи первого периода Гоиба Сафарзода, естественно, не были безупречны, поэтому ряд стихотворений, опубликованных в журнале «Шарки сурх» («Красный Восток») в 1963-1964 гг., были своевременно подвергнуты критике М. Шукуровым.

Всестороннее исследование современной поэзии в этом разделе служит рассмотрению и установлению места Гоиба Сафарзода в таджикской литературе 60-70-х годов. Далее в диссертации рассматривается вопрос развития поэтических жанров в творчестве Гоиба Сафарзода, а также факторы, способствующие частому или редкому обращению к разным поэтическим жанрам. Кроме того, нами рассмотрена проблема новаторства в традиционной поэзии в пространстве современной поэзии.

¹ Шукуров, М. Сухан аз лирика ва мазмуни ҳаёти он / М. Шукуров // Масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик: маҷмуа. – Душанбе: Ирфон, 1970. – С. 183-224.

Большинство стихов Гоиба Сафарзоды написаны в традиционной манере. Газель, которая при жизни поэта по разным причинам мало привлекала к себе внимание поэтов, не получила особого развития в творчестве поэта. Такая же ситуация наблюдается в творчестве большинства поэтов этого периода.

Гоиб Сафарзода уделял значительно большее внимание жанру рубаи по сравнению со своими современниками. Лишь немногие поэты 60-70-х годов, за исключением Хабибулло Файзулло и Гоиба Сафарзоды, писали рубаи.

Рубаи Гоиба Сафарзоды отличаются своей воздействующей силой, выражением свежих идей, высоким художественным оформлением и взглядом.

Гоиб Сафарзода по своему вкусу умело использовал популярные традиционные поэтические жанры. Несмотря на то, что газели и китъа не занимают особого места в его творчестве, однако такие жанры, как месневи, рубаи и дубейти, благодаря своей внутренней красоте и новой структуре смогли дополнить пустоту в творчестве поэта и демонстрируют его поэтическое мастерство.

Место нового стиха в творчестве Гоиба Сафарзоды является другим важным вопросом, рассматриваемом в этом разделе.

Форму чахорпора можно наблюдать у многих поэтов нового периода литературы, в том числе в творчестве Гоиба Сафарзоды.

Период творчества Гоиба Сафарзоды был связан с периодом становления и развития этой поэтической формы, что, безусловно, отразилось на его поэзии. Чахорпора Гоиба Сафарзоды охватывают различные социальные, культурные и литературные темы, большинство из них посвящено темам любви и молодости. Хотя чахорпора возникла для отражения общественной жизни, однако эта поэтическая форма в творчестве большинства поэтов переросла в высокую любовную лирику. В чахорпора Гоиба Сафарзоды наряду с другими темами, особое место занимали политические, социальные и любовные темы.

Поэзия в стиле Нима Юшиджа, то есть поэзия 60-х годов XX века получила особое развитие в современной таджикской литературе. Художественные поиски последователей Нимо выражались не только в рифме, размере и арузе, но и считались естественным требованием поэзии на примере использования современной лексики, новых фраз и выражений. Ещё одним преимуществом поэзии в стиле Нимо являлись стиль выражения и кардинальные изменения в структуре стиха.

Во всем творчестве Гоиба Сафарзоды, включая его переводы, можно найти восемь или десять свободных стихов, часть из которых близка к природе нимойской или свободной поэзии. Большинство его стихов, написанных в форме свободного стиха, представляют собой чахорпора и другие поэтические формы, написанные путем использования приёма лесенки (ступенчатого размещения стихотворной строки). К сожалению, большинство поэтов того периода не осознавали все тонкости нимойской поэзии, и писали стихи в этой форме путём приёма ступенчатого размещения строки. Мало кто из поэтов того периода знал структуру нимойской поэзии. Хотя Сафарзода особо и не писал стихи в форме нимойской поэзии или свободного аруза, однако его новаторство проявляется в

форме «чахорпоры» как с точки зрения содержания, так и структуры этого вида поэзии.

При жизни Г. Сафарзода литературная критика не уделяла должного внимания его стихам, она обратилась к ним лишь после его смерти. Никто из критиков не видел необходимости в реальной, серьезной критике его поэзии.

Третий раздел последней главы диссертации назван **«Место Гоиба Сафарзода в таджикской поэзии 60-70-х годов»** и в нём на основе проведённого исследования подводятся своеобразный итог литературно-художественной деятельности Гоиба Сафарзода, а также рассматривается место поэта в поэзии таджикской литературе рассматриваемых лет. Кроме того, подробному анализу и исследованию подвергаются стихи, написанные им в разнообразных традиционных жанрах поэзии, а также его обращение к свободному арузу и чохорпора.

В этом же разделе рассматриваются идейные особенности поэзии Гоиба Сафарзода, тематика и суть его поэтических произведений, а также анализируется их характерная черта в сравнении с поэзией 60-70-х годов. Его творчество в этом смысле, несомненно, может восполнить определённый пробел в поэзии 60-70-х годов. Признание Г. Сафарзода со стороны литературных критиков, которые в своих трудах затрагивали проблему его поэзии и личности, является подтверждением его места в поэзии 60-70-х годов прошлого столетия. В этом отношении труды М. Шукурова, М. Каноата, А. Самада, З. Сияри, Х. Хайдаршоха, Дж. Темурзода, С. Раджаба, А. Ашурова, М. Шамсиддинова, Х. Сафарзода, Ш. Ёдгори, Р. Ахмедова, С. Даврона, З. Абдулло, А. Садуллоева, Н. Раджаба и других, к которым в настоящей диссертации обращено не раз, свидетельствуют о признании поэтического мастерства Гоиба Сафарзода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Процесс эволюции поэзии и художественных поисков в ней стал для литературы периода независимости Таджикистана ключевым фактором формирования национальной литературы и самостоятельной литературной мысли. Исследования ученых демонстрируют, что литература советской эпохи, особенно конца 70-х годов XX века и последующего периода, служила эффективным средством пробуждения и формирования национального самосознания и идентичности.

Безусловно, ведущую роль в этом процессе сыграли такие поэты, как Гаффор Мирзо, Мумин Каноат, Кутби Киром, Лоик Шерали, Хабибулло Файзулло, Гоиб Сафарзода, Гулрухсор, Бозор Сабир и другие, вступившие на творческую арену в 60-70-е годы.

В диссертации, подвергнув исследованию место одного из этих поэтов - Гоиба Сафарзода, который вместе со своими современниками внёс свой вклад в эволюцию поэтических жанров, ориентированных на идеи государственной независимости, пришли к следующим выводам:

1. Комплексное исследование поэзии 60-70-х годов XX века показывает, что новаторство в таджикской поэзии, особенно в поэзии рассматриваемых лет, осуществлялось не только на основе чохорпора, свободного аруза, но и в

традиционных жанрах поэзии с точки зрения художественных поисков, обновления тематики, языка, поэтики, композиции, структуры и выразительности стиха. В связи с этим, когда речь заходит о новаторстве в поэзии 60-70-х годов, его следует искать в различных поэтических жанрах [2-А; 4-А; 7-А].

2. Несмотря на то, что новый стих или свободный аруз получил новую жизнь и вокруг которого в 60-70-е годы шла дискуссия, в творчестве поэтов в духе новаторства и художественных поисков расширялись и по сей день расширяются традиционные формы поэзии [1-А; 4-А].

3. Новый аруз в современной таджикской поэзии начался с «Марша свободы» устода С. Айни, однако его художественная особенность не была должным образом изучена. Хотя после устода Айни такими литераторами, как Лахути, Пайрав, Х. Юсуфи и другими предпринимались попытки обновить поэзию, однако они не смогли изменить структуру аруза. Их поэзия, особенно поэзия С. Пайрава в плане новаторства в арузе осуществлялась в форме ступенчатого размещения стихотворных строк (лесенки) в традиционных поэтических жанрах, а порой в форме синтеза аруза с силлабическим стихом. В этом плане в определённой степени успеха добился Лахути, который экспериментировал новый аруз в своих переводах. Новаторство этих поэтов главным образом выразилось в ритмике стиха на основе использования силлабических размеров и расположении логических ударений в стихе [1-А; 2-А; 7-А].

4. Несмотря на структурное и художественное новаторство, происходившее на основе традиционной поэзии, новаторство в поэзии после «Марша свободы» устода С. Айни не имело успешного опыта. Новаторские тенденции стали заметны в 60-70-ых годах благодаря творческим усилиям М. Каноата, который следовал традициям поэтической школы Нима Юшиджа [1-А; 7-А].

5. Новая поэзия 60-70-х годов, известная как свободный аруз, тесно связана с политическим и социальным предпосылками, связями с русской и европейской поэзией. В плане структуры, тематики и художественности она также связана с новой поэзией Ирана и Афганистана. Следовательно, можно утверждать, что источником нового аруза 60-х годов является новая поэзия Ирана, главным образом, поэтическая школа Нима Юшиджа [4-А; 7-А].

6. Новый аруз или поэтическая школа Нима Юшиджа, оказавшая влияние на творчество М. Каноата, была совершенно незнакома некоторым поэтам. В представлении этой категории поэтов, большинство из которых принадлежало к тому же поколению, что и М. Каноат, и даже были моложе него, под арузом понимали ступенчатое размещение стихотворной строки (лесенки) в традиционных поэтических жанрах [4-А; 7-А].

7. В современной литературе такие популярные поэтические формы, как мустазад, касыда, китъа, мусаммат, таркиббанд, тарджебанд и другие в определённой степени изменили свою структуру и содержание. Если мусаммат мурабба (четырёхстрочная строфа) помогла развитию современной чакорпоры с точки зрения структуры рифмовки, то такая жанровая форма, как мустазад, благодаря своей структурной эволюции в какой-то степени способствовал

формированию нового аруза. Иногда новый аруз принимал форму рифмовки месневи, что было обусловлено простотой этого литературного жанра в плане рифмовки. В любом случае подобные попытки с целью освобождения поэзии от шаблонов привели к эволюции многих традиционных форм и обновлению традиционных стилей с иной структурой предшествующих стихотворных форм. [1-А; 2-А; 4-А; 8-А].

8. На заре современной литературы газель утратила своё традиционное положение в связи с социальной ситуацией и приобрела преимущественно публицистический характер. В 60-70-е годы под влиянием новой поэзии с новым стилем изложения, свежих образов и выражений газель вновь сблизилась к своей традиционной форме. Несмотря на продолжающиеся споры вокруг газели и её неприятие, эта традиционная поэтическая жанровая форма продолжает развиваться как в содержательном плане, так и с точки зрения поэтики [4-А; 7-А; 8-А].

9. Г. Сафарзода пробовал свои силы в различных видах традиционной поэзии. Помимо стихов в формах поэмы, месневи, рубаи, дубейти, у него имеются также стихи, написанные в формах мустазода, таркиббанда, мусалласа, мухаммаса и мусаммата. Однако таких поэтических форм в его творчестве крайне мало. В каждом из перечисленных жанров можно встретить по одному, два или три образца. Хотя газель и китъа в его поэзии занимают незначительное место, однако меснави, рубаи и дубейти благодаря своей внутренней красоте и структуре восполняют пробел в поэзии Г. Сафарзода, а также демонстрируют его поэтическое мастерство. Новаторство и новый взгляд на тему отчётливо наблюдаются на примере стихов, написанных им в традиционных формах, особенно рубаи и дубейти [1-А; 2-А; 4-А; 7-А].

10. Г. Сафарзода писал критические статьи по проблемам современной поэзии, публиковал очерки и публицистические статьи. Это не могло не оказать влияние на развитие его поэтического мастерства. Кроме того, он писал рецензии на стихи современников, публикуемых в газетах. Писал рецензии на вновь изданные книги литераторов, что также способствовало развитию и совершенствованию его поэтического мастерства. Поэтому занятие литературной критикой и рецензирование поэзии современников являются ещё одним из направлений его деятельности [1-А; 2-А; 5-А].

11. Становление творческой личности поэта было прежде всего связано с деятельностью крупных литературных кружков, публикациями в авторитетных газетах и журналах. Выступление на кружках и с различных трибун, знакомство с мастерами современной литературы также способствовали формированию творческой личности поэта. Это всё не могло не оказать положительное влияние на человеческие качества Гоиба Сафарзода, на его литературную деятельность и служение народу [3-А; 5-А].

12. Внедрение в литературу жанра чахорпора путём перевода считается новым явлением в становлении этой поэтической формы, которая в последующие годы в качестве самостоятельного жанра внедрила в современную таджикскую поэзию много новых образы и мотивов. Кроме того, многие достижения в литературе были достигнуты благодаря переводу. Переводческая

деятельность в жизни литераторов 60-70-х годов, в том числе Г. Сафарзода, считалась почётным занятием. Художественный перевод составлял одно из направлений его деятельности. Этот процесс способствовал укреплению дружбы Г. Сафарзода с литераторами других народов. Переводы стихов Сейяда Наво, Наби Хазри и других известных поэтов сыграли важную роль в совершенствовании и развитии его поэзии, становлении его литературной личности. Переводы Гоиба Сафарзода в какой-то степени, наряду с переведенным творческим наследием, пролили свет в темные страницы нашей переводческой литературы и служат интересам таджикского читателя [1-А; 2-А; 4-А].

13. Гоиб Сафарзода в стихотворениях «Возглас матери», «Найди свой мир», «Дни» осуществлял успешные попытки в сочинении стихов в свободном арузе. Однако, все они являлись переходным этапом на пути достижения поэтом духа новой поэзии. Если бы жизнь сложилась иначе, поэт смог бы, как и свои современники, обогатить своё творчество этим видом поэзии. За короткую жизнь поэт не смог добиться успеха в «свободном стихе». Однако его новаторство проявляется в создании «чахорпора» как с точки зрения содержания, так и структуры эторазновидности поэзии. Способ ступенчатого размещения стихотворных строк и внешнее преобразование месневи, газели, китъа, рубаи и дубейти в форме нового аруза никоим образом не является успехом в плане написания нового стиха, каким являлись стихи большинства поэтов 60-70-х годов. Такие стихи в творчестве Г. Сафарзода встречаются в большом количестве, львиная доля которых, включая несколько китъа и месневи, приобрели природу чохорпора, которые благодаря ступенчатому размещению строки, внешне представляются свободным арузом. Поэт в основном добился успеха в плане написания нового стиха в форме чохорпора [1-А; 2-А; 4-А; 7-А; 8-А].

14. Гоиб Сафарзода, наряду с другими своими современниками, обращался к центральным темам поэзии 60-70-х годов. Воспевание женщины-матери, родины, детства, дружбы, любви и красоты в поэзии Гоиба Сафарзода, как у его современников, изящно и поэтично отражено с высокой художественной тонкостью, в сочетании с реальными потребностями жизни, оптимистичным взглядом на жизнь людей, высшим выражением национальных чаяний, а также с патриотизмом, любовью и связью со всеми жизненными ценностями. Его поэзия, несомненно, богата и разнообразна с точки зрения тематики и содержания, и может быть подвергнута исследованию наряду с поэзией его современников [1-А; 2-А; 4-А; 8-А].

15. Творческие поиски в поэзии Гоиба Сафарзода проявляются в новых образах, новом взгляде на тему. Его поэзия с точки зрения содержания и мастерства имеют свои особые свойства, которыми была наделена поэзия 60-70-х годов и они считаются совершенными, как с точки зрения изображения, так и охвата темы. Становится очевидным, что тематическое и формальное своеобразие его поэзии берёт свое начало из таких источников, как народный фольклор, мировая поэзия, классическая персидско-таджикская литература и творчество современников [1-А; 2-А; 3-А; 7-А].

16. Гоиб Сафарзода за 13 лет своей творческой деятельности смог найти свой путь на поэтическом и журналистском поприще, и одновременно трудился в двух направлениях. Несмотря на то, что литературный перевод и критика составляли малую часть его творчества, они сыграли значительную роль в становлении его литературной личности. Несмотря на непродолжительную творческую деятельность, поэту удалось на определенном этапе найти свое место в поэзии 60-70-х годов [1-А; 2-А; 3-А; 5-А; 9-А].

17. Г. Сафарзода благодаря своему многообразному поэтическому творчеству занял достойное место в современной таджикской поэзии, наряду со своими современниками. Он внёс вклад в художественную эволюцию и тематику поэзии. Именно поэтому он занимает достойное место в таджикской литературе и поэзии 60-70-х годов [1-А; 2-А; 3-А; 8-А; 9-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследование темы выявило, что несмотря на проводившиеся научные исследования, до сих пор отсутствует всеобъемлющее исследование, связанное с художественными аспектами поэзии. Научные исследования проводились в области языка, изложения, выразительности, поэтических образов, разработки тем, поэтического новаторства в традиционных жанрах поэзии. Также исследования касались структурной эволюции, нарушение поэтического канона, появления жанра чакхорпора и нового аруза в поэзии XX века, включая поэзию 60-70-х годов. До сих пор отсутствует всеобъемлющее исследование, связанное с художественными аспектами поэзии данного периода.

Проблема художественных поисков в поэзии XX века, особенно в поэзии 60-70-х годов, является обширной и многогранной. Учитывая художественные аспекты поэзии, возможно проведение ряда исследований, посвященных особенностям художественных жанров, аспектам жизни и творчества представителей рассматриваемого периода литературы. В данной диссертации основное внимание уделяется художественным аспектам поэзии Г. Сафарзода, а также исследуется структурная эволюция поэтических жанров и форм.

Результаты проведенного исследования позволяют выдвинуть следующие рекомендации для практического использования:

1. Диссертация может способствовать соискателям ученых степеней и исследователям в изучении и исследовании особенностей поэзии 60-70-х годов, рассмотрении художественных аспектов поэзии и определении эволюции поэзии с точки зрения художественности и поэтического мастерства.

2. В диссертации подчеркивается важность углубленного изучения отдельных традиционных поэтических жанров, таких как месневи, мустазад, которые благодаря своей структурной и художественной эволюции заложили основу нового стиха.

3. Принимая во внимание критику советской эпохи, которая представляла собой преимущественно тематическую критику в поэзии 60-70-х годов, отмечается необходимость отдельного изучения поэзии этого периода с точки зрения художественности, языка, изложения, выразительности, композиции,

поэтичности социальных тем, нового взгляда и новаторства, а также акцентирования внимания исследователей на изучение указанных проблем.

4. Для изучения различных аспектов поэзии 60-70-х годов считается важным исследовать и изучить переводы трудов российских и европейских ученых, стихов поэтов XX века этих литератур, а также научные и литературные произведения Ирана и Афганистана, внесших вклад в формирование новой таджикской поэзии.

5. Для определения общего состояния поэзии 60-70-х годов XX века необходимо исследовать литературное наследие известных поэтов того периода, особенно художественные аспекты их поэзии. Настоящая диссертация на примере поэзии Г. Сафарзода является одним из шагов в этом направлении.

6. Материал, представленный в диссертации, обеспечивает благоприятную основу для изучения и преподавания истории таджикской литературы XX века, литературоведения, стилистики, в том числе стилистики поэтической речи, а также может быть применен на специализированных курсах и семинарах гуманитарных факультетов и профессиональных учебных заведений Республики Таджикистана.

В целом, 60-70-е годы для таджикской поэзии являются крайне плодотворным периодом, поскольку таджикская поэзия в эти годы полностью обратилась к новаторству. В этот период таджикская поэзия пережила сложный и плодотворный период с точки зрения новаторства, развития нового стиха, чистоты языка, выражения, поэтичности, структуры и выразительности, других художественных аспектов поэзии, что привело к появлению вполне современной поэзии, образцы которой мы видим в творчестве Г. Сафарзода и других его современников.

Настоящая диссертация, наряду с актуальными статьями и книгами по современной поэзии, представляет собой важную инициативу на пути специальных научных исследований в направлении художественных аспектов поэзии этого периода на примере поэзии одного из представителей этой эпохи. Настоящая диссертационная работа может привлечь внимание исследователей к изучению важнейших проблем поэзии с точки зрения художественных поисков.

Развернутое исследование поэзии 60-70-х годов с точки зрения художественных поисков и ее структурной эволюции на примере творчества Г. Сафарзода является одной из важнейших проблем литературоведения и подтверждает перспективность темы диссертационного исследования.

НАУЧНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-А]. Хамзаев, М. Шоирро аз дунёи шеър бояд чуст [Текст] / М. Хамзаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2016. – №4/4 (206). – С. 274-278.
- [2-А]. Хамзаев, М. Мавқеи рубой дар ашъори Ғоиб Сафарзода [Текст] / М. Хамзаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия

филологических наук. – Душанбе, 2019. – №5. – С. 266-269.

- [3-А]. Хамзаев, М. Тарҷумаи бадеӣ ва ҳунари тарҷумонии Ғоиб Сафарзода [Текст] / М. Хамзаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2019. – №6. – С. 238-242.
- [4-А]. Хамзаев, М. Таҳаввули маснавӣ дар адабиёти муосир [Текст] / М. Хамзаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2022. – №6. – С. 175-181.
- [5-А]. Имомзода, М.С., Хамзаев, М.К. Ғоиб Сафарзода ва матбуот [Текст] / М.С. Имомзода, М.К. Хамзаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2023. – №3. – С. 152-157.

II. Статии, опублицованные в научных сборниках и в других изданиях:

- [6-А]. Хамзаев, М. (Сабури, М.) Он чи бомаъност, худ пайдо шавад [Текст] / М. Хамзаев // Голос Востока (Садои Шарқ). – 2019. – №11. – С. 171-191.
- [7-А]. Хамзаев, М. (Сабури, М.) Ҷусторҳои ҳунари дар шеърӣ тоҷики садаи ХХ [Текст] / М. Хамзаев // Голос Востока (Садои Шарқ). – 2020. – №12. – С. 153-174.
- [8-А]. Хамзаев, М.К. Рубоӣ дар коргоҳи эҷодии Ғоиб Сафарзода [Текст] / М.К. Хамзаев // Материалы республиканской конференции «Лидер нации и развитие науки в Таджикистане», в честь 145-летия Героя Таджикистана, основоположника современной таджикской литературы Садриддина Айни и Дня таджикской науки (Худжанд, 27.04.2023). – Худжанд: Ношир, 2023. – С. 585-589.
- [9-А]. Хамзаев, М. Нақши тарҷумаи осори бадеӣ дар таҳкими робитаҳои адабӣ (Нигоҳе ба фаъолияти тарҷумонии Ғоиб Сафарзода) [Текст] / М. Хамзаев // Сборник статей международной научно-теоретической конференции «Актуальные проблемы восточной филологии и литературные связи» (Худжанд, 26-27.04.2024). – Худжанд: Нури маърифат, 2024. – С. 449-454.

АННОТАТСИЯИ

диссертатсияи Ҳамзаев Мухриддин Қаландарович таҳти унвони «Чустучӯҳои хунари дар шеъри тоҷикии солҳои 60-70-уми асри хх (дар мисоли ашъори Ғоиб Сафарзода)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ

Калидвожаҳо: таҳаввул, адабиёт, назм, тоҷикӣ, ҳавзаҳои адабӣ, намояндагон, шоирон, нақди адабӣ, Ғоиб Сафарзода, марҳалаҳо, ташаккул, анвои адабӣ, сохтор, муҳтаво, суннат, навоарӣ, ҷусторҳои хунари, шахсияти адабӣ, мақом, садаи ХХ, солҳои 60-70, шеъри нимой, маснавӣ, ҷаҳорпора, рубой, раванд, мустазод, гузариш, дарунмоя, мунаққидон, адабиётшиносон, дигаргунӣ.

Рисолаи номзадӣ ба омӯзиш, баррасӣ ва муайян кардани таҳаввули назми солҳои 60-70-уми ХХ ва таъйид намудани мақоми Ғоиб Сафарзода дар он ихтисос дода шудааст. Дар робита ба ин, муаллифи рисола кӯшиш намудааст, ки раванди таҳаввули шеърро аз оғози садаи ХХ пайгирӣ намуда, бар мабной маълумоти мавҷуда асосҳои таҳаввули шеъри солҳои 60-70-ро муайян намояд. Дар ин замина барои ншон додани мақоми Ғоиб Сафарзода, осори ӯро аз паҳлуҳои мухталиф дар муқоиса бо шеъри ҳамзамонони шоир баррасӣ кардааст.

Дар рисолаи номзадӣ бори нахуст оид ба шеъри Ғоиб Сафарзода ва хунари шоирӣ ӯ таҳқиқи ҳамаҷониба анҷом ёфтааст. Муаллифи рисола дар пажӯҳиши осори Ғоиб Сафарзода ба чунин хулоса омадааст, ки шоир гарчанде ба рӯзноманигорӣ шуғл варзида бошад ҳам, аз мавзӯҳои вобаста ба ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангии замони худ барои тақвияти андешаҳои воқеӣ дар шеър суд ҷустааст.

Аҳамияти илмии рисола дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои он ба паҳлуҳои ношинохтаи эҷодии Ғоиб Сафарзода равшанӣ андохта, дар омӯзиши осори ӯ, алалхусус мавқеи шорӣ вай дар солҳои 60-70 маводи зарурӣ дода метавонад. Ҳамчунин, натиҷаи таҳқиқи масъалаҳои дар рисола баррасигардида, метавонад тасаввуротро дар бораи омилҳо ва роҳи таҳаввули шеъри муосири тоҷик (аз лиҳози қолаб ва дарунмоя) дар солҳои 60-70 комилтар намояд. Дар ин замина, масъалаи таҳаввули шеър аз роҳи сохторшиканӣ ва таркибу ибораорӣ, нақши анвои суннатӣ, ки дар онҳо таҳаввули сохторӣ сурат гирифтааст ва ба ин васила дар ташаккули шеъри нав нақш гузоштааст, дигаргунӣ дар қонунҳои суннати шеър аз қабилӣ раҳо намудани баъзе аз анвои шеърӣ аз вазҳои қолабӣ ва амсоли ин мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор гирифтааст.

Аҳамияти амалии тадқиқ аз он иборат аст, ки рисола ба омӯзиши назми муосири тоҷик, густариши мавзӯ ва таҳаввул дар жанрҳои адабӣ ва омилҳои ба тарҷумаи бадеӣ рӯй овардани адибон дар солҳои 60-70, ки Ғоиб Сафарзода ва осори ӯ дар меҳвари ин пажӯҳиш қарор дорад, мусоидат мекунад.

Маводи рисола метавонад дар тадриси курси таърихи адабиёти тоҷик ва дарсҳои амалию назариявии бахши филологии мактабҳои олии кишвар мавриди истифода қарор гирад.

АННОТАЦИЯ

Диссертации Хамзаева Мухриддина Каландаровича на тему «Художественные поиски в таджикской поэзии 60-70-х годов XX века (на примере творчества Гоиба Сафарзода)» на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – Таджикская литература; литературные связи

Ключевые слова: таджикская литература, литературные круги, поэзия, литературная критика, Гоиб Сафарзода, жанр, становление, литературные формы, традиция, новаторство, художественные поиски, XX век, 60-70-е гг., нимойская поэзия, чахорпора, рубаи, переход, содержание, эволюция.

Кандидатская диссертация посвящена рассмотрению эволюции поэзии 60-70-х годов XX века и определению роли Г. Сафарзода в этом процессе.

В кандидатской диссертации впервые проведено всестороннее исследование поэзии и поэтического мастерства Г. Сафарзода. Автор диссертации делает вывод о том, что хотя поэт занимался журналистикой, он все же стремился использовать темы, связанные с социальной и культурной жизнью своей эпохи, для своей поэзии.

Научная значимость диссертации заключается в возможности пролить свет на неизученные стороны творчества Гоиба Сафарзода, предоставить необходимый материал для изучения его творческого наследия, особенно его поэтического места в поэзии 60-70-х годов. Результаты исследований могут дополнить представление о факторах и путях эволюции современной таджикской поэзии (с точки зрения формы и содержания) в 60-70-х годах XX века. На этой основе всестороннему рассмотрению подвергнута проблема эволюции поэзии путём отхода от традиционных форм, создания новых образов, использования новых понятий, значений, благодаря которым происходила структурная эволюция и тем самым был внесён вклад в становление новой поэзии.

Практическая значимость исследования состоит в изучении проблем современной таджикской поэзии, развития тем, эволюции в литературных жанрах, обращения литераторов, включая Г. Сафарзода, к художественному переводу в 60-70-е годы.

Материалы диссертации могут быть использованы при преподавании курса истории таджикской литературы, а также на практических и теоретических занятиях на филологических факультетах высших учебных заведений страны.

ANNOTATION

to the dissertation of Hamzaev Muhridin on the topic «Artistic searches in Tajik poetry of the 60-70s of the XX century (using the example of the work of Goib Safarzoda)» for the academic degree of Candidate of Philological Sciences in specialty 10.01.01 – Tajik literature; literary relations

Key words: Tajik literature, literary circles, poetry, literary criticism, Goib Safarzoda, genre, formation, literary forms, tradition, innovation, artistic searches, twentieth century, 60-70s, Nimoi poetry, chakhorpora, rubai, transition , content, evolution.

The candidate's dissertation was written to examine the evolution of poetry of the 60-70s of the twentieth century and determine the place of G. Safarzod in this process.

For the first time, a comprehensive study of the poetry and poetic skill of G. Safarzod was carried out in a candidate's dissertation. The author of the dissertation, while studying the work of Goib Safarzoda, comes to the conclusion that although the poet was engaged in journalism, he sought to benefit his poetry from topics related to the social and cultural life of his era.

The scientific significance of the dissertation lies in the fact that its results can shed light on unexplored aspects of Goib Safarzod's work, provide the necessary material for studying the poet's creative heritage, especially his poetic place in the poetry of the 60-70s. In addition, the results of the research on the problems discussed in the dissertation can complement the understanding of the factors and paths of evolution of modern Tajik poetry (in terms of form and content) in the 60-70s of the twentieth century. On this basis, the problem of the evolution of poetry has been comprehensively examined by moving away from traditional forms, creating new images, using new concepts, meanings, thanks to which structural evolution took place and thereby contributed to the formation of new poetry.

The practical significance of the study lies in the fact that at the center of its study are the problems of studying modern Tajik poetry, the development of themes, evolution in literary genres, the appeal of writers, including G. Safarzoda, to literary translation in the 60-70s.

The dissertation materials can be used when teaching a course on the history of Tajik literature, as well as in practical and theoretical classes at philological faculties of higher educational institutions of the country.